

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Diplomová práce

Nutná obrana jako okolnost vylučující

protiprávnost

Antonín Valuš

2009/2010

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Nutná obrana jako okolnost vylučující protiprávnost zpracoval sám a uvedl jsem všechny použité prameny“.

V Olomouci dne 14.2.2010

Děkuji tímto Doc. JUDr. Alexandru Nettovi, CSc. za vedení této práce, hodnotné rady, cenné informace a vstřícný přístup.

Obsah

Obsah.....	1
Úvod.....	2
1. Pojem nutné obrany a její vymezení v českém právním řádu.....	6
1.1. Vývoj právní úpravy nutné obrany v českých zemích od roku 1852 po současnost	7
1.2. Koncepce trestného činu v novém trestním zákoníku.....	10
1.3. Okolnosti vylučující protiprávnost.....	11
2. Podmínky a meze využití nutné obrany	14
2.1. Obecně o mezích přípustnosti	14
2.2. Pojem čin jinak trestný.....	15
2.3. K pojmu útok.....	15
2.3.1. Útok a útočník ve smyslu nutné obrany	16
2.3.2. Útok přímo hrozící nebo trvajcí	17
2.3.3. Útok na zájem chráněný trestním zákonem	19
2.4. Obrana a její formy	20
2.5. Přiměřenost obrany	22
3. Exces z nutné obrany a jeho právní postih.....	26
3.1. Exces extenzivní.....	28
3.2. Exces intenzivní	30
3.3. Právní postih excesu z nutné obrany	31
4. Porovnání nutné obrany s vybranými okolnostmi vylučujícími protiprávnost.....	34
4.1. Nutná obrana a krajní nouze	34
4.2. Nutná obrana a oprávněné použití zbraně.....	36
4.3. Nutná obrana a svolení poškozeného.....	38
4.4. Nutná obrana a výkon práv a povinností.....	39
5. Vztah nutné obrany k vybraným trestným činům	41
5.1. Rvačka.....	41
5.2. Násilí proti úřední osobě	42
6. Úvahy de lege lata.....	47
7. Úvahy de lege ferenda.....	50
Závěr	52
Résumé.....	55
Seznam použité literatury:.....	57

Úvod

Možnost stíhat a trestat pachatele trestných činů je ústavním řádem České republiky svěřena do rukou orgánů moci výkonné a soudní. Děje se tak prostřednictvím orgánů činných v trestním řízení, které jediné mají pravomoc vést trestní řízení, a které nejsou v tomto rozsahu zastupitelné žádným jiným orgánem státu. Avšak trestní zákoník¹ dává možnost podílet se na této činnosti i občanům státu, neboť jim v ustanovení § 29 umožňuje bránit hodnoty chráněné tímto předpisem i pomocí institutu nutné obrany, jež dává každému občanovi možnost odvrátit vlastním jednáním útok na zájem chráněný trestním zákoníkem.

Při využití nutné obrany dochází k „*přímému vstupu občanů do boje s pachateli trestných činů prostřednictvím odvrácení jejich útoku, což významně napomáhá upevnění právního řádu a k vytváření takového žádoucího stavu ve společnosti, aby se pachatelé trestných činů setkávali s bezprostřední reakcí a odporem.*“²

Nutná obrana tímto svým bezprostředním působením zvyšuje intenzitu žádaného výchovného účinku, neboť nastupuje okamžitě po, či dokonce ještě před dokonáním trestného činu. V průběhu klasického trestního řízení musejí orgány činné v trestním řízení provést značné množství úkonů, shromáždit důkazní prostředky, svědecké výpovědi, znalecké posudky, nařídit jednání apod., čímž se celé řízení kvůli náročnosti této práce může až neúměrně dlouho protahovat. Obrana napadeného naproti tomu působí okamžitě a může s sebou přinést i takové následky, které by útočníkovi žádné rozhodnutí soudu nepřineslo. Robert Fico ve své publikaci dokonce uvádí, že „*pachatelé úmyslných trestných činů si nezaslouží žádné ohledy.*“³ Proto může mít správně využitá nutná obrana pozitivní dopad na snižování kriminality, neboť každý pachatel si dokáže „spočítat“, co se mu může legální cestou stát nejhoršího, kolik měsíců či let odnětí svobody mu hrozí, a kdy jej za dobré chování mohou propustit na svobodu před vykonáním celého trestu. Ale již není schopen vykalkulovat, co může očekávat ze strany občana, který není vázán zákonem o Policii ČR ani podobnými předpisy, jež stanovují přesné služební postupy policistům pro dané situace, ale ve chvíli, kdy

¹ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění pozdějších předpisů; v průběhu textu bude tento předpis označován zkratkou TrZ či jako trestní zákoník.

² KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno : Acta Universitatis Brunensis Iuridica, 1999. s. 8.

³ FICO, Robert. *Nutná obrana*. Trenčín : Ludoprint, 2001. s. 9.

se brání, tak pouze ustanovením § 29 TrZ, který mu dovoluje se bránit takovým způsobem, který je v danou chvíli nezbytný (nutný) a není zcela zjevně nepřiměřený.

Je tedy nesporné, že preventivní funkce nutné obrany působí častokrát s větším dosahem než odsouzení a vykonání trestu či ochranného opatření. K tomu, aby však byla nutná obrana občany v kritických situacích využívána, je zapotřebí nastavit její zákonné mantinely dostatečně přesně a jasně, aby nebyl mezi občany důvod využívat tohoto institutu trestního práva s obavou (či spíše jej nevyužívat pro jistotu vůbec), že nakonec sami budou ti, vůči nimž bude vedeno trestní řízení. Je tomu tak jen proto, že laická společnost trpí nedostatky ve znalostech svých vlastních základních práv, včetně neznalosti svých možností při obraně před útočníkem. Stále jsou mezi lidmi zakořeněny nepřesné domněnky o rovnováze zbraní, o tom, že vinným je ten, kdo dá tzv. první ránu a podobně. Velmi často dochází ke směšování krajní nouze a nutné obrany, čímž vznikají značné nepřesnosti v obou těchto institutech trestního práva, což také nepřispívá k pocitu právní jistoty mezi občany, kteří nemají právní vzdělání a nerozumí drobným, ale důležitým rozdílům, které jsou každému právníkovi jasné.

Nutnou obranu jako jednu z okolností vylučujících protiprávnost jsem si jako téma své diplomové práce zvolil z důvodu, že se může stát kdykoliv aktuální i pro mě samotného a bohužel, ač její vyjádření v zákoně se vejde do jednoho ustanovení, právě stručná úprava dává vzniknout řadě otázek ohledně jejího uplatnění v praxi. V rozhodovací činnosti soudů jde o problematiku velmi zajímavou, neboť právě u ní je třeba, aby soud zvláště pečlivě postupoval při aplikaci a výkladu práva, neboť chybné rozhodnutí či jeho vágní odůvodnění by mohlo vnést ještě více nejistoty mezi občany. *„Každá chyba při hodnocení se zde okamžitě promítne do subjektivních představ člověka a může u něj i dalších osob vést k často oprávněnému přesvědčení, že se mu stala křivda, což nepřispívá k autoritě právního řádu ani orgánů, které jej prosazují.“*⁴

Pro srozumitelnost celé materie je nezbytná základní znalost problematiky okolností vylučujících protiprávnost a odpovědnosti v trestním právu, stejně jako orientace v jeho klíčových pojmech a institutech. Práce je rozdělena do sedmi kapitol.

⁴ KUCHTA 1999: c.d., s. 10.

První kapitola obsahuje nezbytné historické souvislosti z vývoje úpravy nutné obrany v československém a českém právu, přičemž důraz je kladen na porovnání přesných znění relevantních ustanovení zákona. V první části bylo dále nutné vypořádat se s definicí trestného činu, neboť v rámci rekodifikace došlo v systému trestního práva k rozsáhlým změnám, které se odrazily i v koncepci trestného činu. Tyto snahy byly zapříčiněny potřebou konečného vypořádání se s uplynulými lety nesvobody a komunismu, jež do značné míry ovlivnily podobu trestního práva i v polistopadové éře. Výklad by tedy nebyl úplný bez poukázání na hlavní rysy změn učiněných rekodifikací. Součástí této kapitoly je rovněž definice okolností vylučujících protiprávnost a jejich postavení v systému trestního práva.

Druhá část, jež tvoří těžiště celé práce, se zabývá podmínkami nutné obrany. V úvodu kapitoly je rozebrán vztah a odlišnosti definicí nutné obrany napříč právním řádem. Pro přehlednost je dále dělena na pět podkapitol, ve kterých jsou jednotlivě definovány znaky nutné obrany jako okolnosti vylučující protiprávnost a základní pojmy, jež se s tématem pojí. Jedná se především o pojmy čin jinak trestný, útok, zájem chráněný trestním zákonem, obrana a obecné otázky její přiměřenosti. Druhá kapitola obsahuje komplexní pojednání o nutné obraně, jehož úkolem je přesně definovat, co je to nutná obrana a jakým způsobem může být využita. K doplnění materie je použito množství judikatury tuzemských soudů.

V následující třetí kapitole je rozebrána problematika excesu z mezí nutné obrany. Část se tématicky dělí na tři podkapitoly, jež pojednávají o excesu extenzivním a intenzivním a o následné právní kvalifikaci vybočení z mezí nutné obrany. Právě na tomto místě jsou rozebrány následky chybné interpretace podmínek nutné obrany a toto je demonstrováno na příkladech z trestněprávní praxe. Kvůli špatnému právnímu povědomí občanů a časté snaze některých advokátů o zlepšení postavení jejich klientů, je k tomuto tématu poměrně rozsáhlé množství soudních rozhodnutí, jež hrají nezastupitelnou roli v podobě interpretačního vodítka.

Čtvrtá kapitola obsahuje srovnání nutné obrany s vybranými okolnostmi vylučujícími protiprávnost. Zvolil jsem takové, které mne osobně zaujaly, neboť ne všechny lze vhodným způsobem komparovat s nutnou obranou. Ke srovnání jsem zvolil krajní nouzi, oprávněné použití zbraně a svolení poškozeného, neboť

se jedná o takové okolnosti vylučující protiprávnost, jež se mohou dostávat do konfliktu s jednáním v nutné obraně. Dále jsem uvedl i výslovně zákonně neupravenou okolnost vylučující protiprávnost, a to výkon práv a povinností.

V páté části je poukázáno na vztah nutné obrany s některými trestnými činy. K porovnání vzájemných vztahů jsem zvolil trestný čin rvačky, násilí proti úřední osobě a porušování domovní svobody. Tyto trestné činy mohou v souvislosti s nutnou obranou přinést zajímavé kvalifikační situace a je vhodné poukázat na ně pomocí příkladů z praxe.

Závěr práce tvoří úvahy *de lege lata* a *de lege ferenda*, kterým byly věnovány samostatné kapitoly šest a sedm. Obsahují zhodnocení platné právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost a možnosti budoucích změn, jež přetrvávají i po rekodifikaci.

Cílem práce je podat ucelený výklad o platné právní úpravě včetně uvedení jejích nedostatků. V práci jsou rozebrány sporné otázky současné trestněprávní teorie i praxe jako jsou nutná obrana proti jednání úředních osob, či použití automatických obranných zařízení, což jsou témata, na jejichž jasném výkladu se současná trestněprávní věda nemůže shodnout.

Při psaní práce jsem čerpal především z publikací českých autorů, přičemž nejvíce podkladů jsem získal od Josefa Kuchty, neboť se ve velkém množství svých prací na oblast nutné obrany a okolností vylučujících protiprávnost specializuje. Dále pro mne byly velkým přínosem práce Jiřího Jelínka, Františka Novotného či Adolfa Dolenského. Při srovnání jsem několikrát použil slovenskou úpravu nutné obrany, jež se po rekodifikaci slovenského trestního práva (2005) od naší značně odlišuje a ukazuje rozdílný způsob pojetí nutné obrany. Velmi zajímavou publikací, kterou jsem při psaní využil, byla i kniha *Nutná obrana* od slovenského právníka Roberta Fica, jehož výklad se sice nedá bezesbytku použít i v případě současné tuzemské právní úpravy, ale názory autora ohledně způsobu a rozsahu uplatnění nutné obrany považuji za velmi inspirativní.

1. Pojem nutné obrany a její vymezení v českém právním řádu

Institut nutné obrany je v českém právním řádu obsažen hned v několika druzích předpisů, a to jak odvětví práva veřejného, tak soukromého. V soukromoprávní úpravě nalezneme nutnou obranu v ustanovení § 418 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník ve znění pozdějších předpisů.⁵ V tomto předpisu je uvedena v části šesté, která tématicky zpracovává problematiku odpovědnosti za škodu. Nutná obrana spolu s krajní nouzí jsou podle dikce zákona skutečnosti, které zabraňují vzniku odpovědnosti za škodu.⁶ Podle shora uvedeného ustanovení ObčZ tedy neodpovídá za škodu, kdo ji způsobil v nutné obraně proti hrozícímu nebo trvajícím útokům. O nutnou obranu nejde, byla-li obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Na první pohled jsou zde patrné jisté odlišnosti s trestněprávní úpravou. Například podle § 29 TrZ je nezbytné, aby útok přímo hrozil. Naopak podle § 418 odst. 2 ObčZ postačuje, aby útok pouze hrozil, a tedy oproti trestní úpravě se nevyžaduje bezprostřednost útoku.⁷ Dále je zde odlišnost v intenzitě obrany. Občanský zákoník stanovuje za nepřijatelnou obranu, jež byla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Naopak trestní zákoník označuje za nedovolenou obranu, jež byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.⁸ Tato pojmová nejednota u předmětně stejného právního institutu je zbytečně matoucí a místo právní jistoty vyvolává spíše rozpor ohledně výkladu obou ustanovení k sobě navzájem.

Další úprava nutné obrany ve veřejnoprávním předpise je obsažena v zákoně č. 200/1990 Sb., o přestupcích.⁹ Jde tedy o úpravu správněprávní. Zákon o přestupcích v ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) definuje nutnou obranu jako jednání, jímž někdo odvrací přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný zákonem. Na první pohled jsou zde patrné markantní rozdíly oproti trestněprávní úpravě. Například trestní zákoník povoluje obranu proti útoku na zájem chráněný trestním zákonem. Oproti tomu podle zákona o přestupcích se útokem rozumí „úmyslné jednání, které porušuje nebo ohrožuje

⁵ Dále jen jako ObčZ nebo občanský zákoník.

⁶ Více viz. ŠVESTKA, Jiří; JEHLIČKA, Oldřich; ŠKÁROVÁ, Marta; SPÁČIL, Jiří; a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 10. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006. s. 702-704.

⁷ KOUCKÝ, Roman. *K problematice nutné obrany*. Právní fórum, 2006, roč. 3, č. 12, s. 441.

⁸ Tamtéž, s. 441.

⁹ Dále jen ZoPř či zákon o přestupcích.

zájem chráněný zákonem. Okruh chráněných zájmů není tudíž omezen na zájmy chráněné přestupkovým zákonem.“¹⁰ Patrná je i přesně stanovená proporcionalita mezi intenzitou útoku a obranou, což se jeví v praxi poměrně problematické.

Za největší slabinu současné koncepce lze považovat právě nejednotnost úpravy nutné obrany v různých právních předpisech. Domnívám se, že právo nutné obrany je právem natolik důležitým, že by *de lege ferenda* mělo získat obecný základ například v Listině základních práv a svobod, na něž by následně zákony mohly pouze odkázat, popř. stanovit určitá specifika vzhledem k povaze předpisu. Takováto úprava by pak zaručila jednotnost výkladu mezi a přípustnosti jednání v nutné obraně a vedla by k lepšímu pochopení a využívání mezi odbornou i laickou veřejností.

Dále se již budu zabývat pouze úpravou nutné obrany obsaženou v ustanovení § 29 TrZ.

1.1. Vývoj právní úpravy nutné obrany v českých zemích od roku 1852 po současnost

Vývoj českého trestního práva včetně nutné obrany byl značně ovlivněn zásadními historickými událostmi, jež provázely vývoj české společnosti od vydobytí samostatnosti na Rakousko–Uhersku roku 1918 do pádu komunistického režimu v roce 1989. V počátcích samostatnosti bylo Československo ovlivněno převážně starší rakouskou úpravou, jejíž postupná novelizace byla v průběhu třicátých let inspirována (až do zhoršení politických poměrů) modernější německou právní vědou. První právní úpravou, jež zahrnovala i nutnou obranu, a jež měla dopad i na samostatné české trestní právo, byl zákoník vydaný za bachovského absolutismu v roce 1852. Tento zákoník platil po zbytek existence rakouské monarchie a po jejím rozpadu byl v duchu recepce rakouského a uherského práva převzat i do československého právního řádu v již novelizovaném znění.¹¹

Zákoník z roku 1852 definoval nutnou obranu v ustanovení § 2 písm. g) takto: nepřičítá se konání neb opominutí za zločin, když skutek se stal z

¹⁰ ČERVENÝ, Zdeněk; ŠLAUF, Václav. *Přestupkové právo : Komentář k zákonu o přestupcích včetně textu souvisejících předpisů*. 15. vydání. Praha : Linde, 2008. s. 17.

¹¹ MALÝ, Karel; a kol. *Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945*. Praha : Linde, 1997. s. 337.

neodolatelného donucení nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany. Že však tu byla spravedlivá nutná obrana, za to má se míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění; - nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany. - Vykročení takové může se však podle povahy okolností trestati podle ustanovení dílu druhého tohoto zákona trestního §§ 335 a 431 za čin trestný z nedbalosti. Nejednalo se o okolnost vylučující protiprávnost, nýbrž ustanovení neslo nadpis důvody vylučující zlý úmysl.

Tento zákoník na našem území platil dále i po druhé světové válce, avšak byl poměrně záhy nahrazen, a to novým trestním zákonem z roku 86/1950 Sb., jež lépe reflektoval společenské poměry, které v Československu nastaly po únoru 1948 a měly zásadní dopad na vývoj českého trestního práva.¹² Nutná obrana jako vše ostatní dostala nádech sovětské politiky a třídního rozdělení společnosti. Trestní zákon ji definoval v ustanovení § 8 jako jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže útok přímo hrozil nebo trval a obrana byla útoku přiměřená. Z tohoto pohledu byla nutná obrana institutem, jež měl napomáhat upevňování socialistického právního řádu, neboť podle tehdejších názorů „*mají občané socialistické společnosti právo chránit sovětskou moc a socialistické vlastnictví před trestnými útoky, poněvadž sovětská moc vyjadřuje životní zájmy všech pracujících a socialistické vlastnictví je základem sovětského zřízení.*“¹³ Tento trestní zákon znamenal mimo jiné velkou změnu československého trestního práva, neboť po vzoru Sovětského svazu zavedl materiální pojetí trestného činu. Materiální koncepce byla zapracována i do následujícího trestního zákona č. 140/1961 Sb., který tedy vychází již z materiálně-formální koncepce trestného činu. Tento zákon na našem území platil až do 31.12.2009, kdy byl nahrazen současnou moderní úpravou, která je již zcela oproštěna od balastu ideologie a třídního výkladu trestního práva, který byl i po pádu komunistického režimu znatelný např. v řazení trestných činů

¹² Srov. LATA, Jan. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích*. Trestní právo, 1999, roč. 4, č. 2, s. 22.

¹³ KUČHTA 1999: c.d., s. 50.

ve zvláštní části. Jako ukázkou toho, jak ideologické pojetí zasahovalo do právního povědomí, uvádím úryvek z kapitoly vysokoškolské učebnice pojednávající o nutné obraně. „*Chráněn je nejen jednotlivec, nýbrž i zájmy kolektivu. Tím se liší náš trestní zákon od zákonů buržoazních, pokud připouští jen nutnou obranu jen proti útoku na život, svobodu a majetek, tedy proti útoku, který byl namířen proti jednotlivci. Ustanovení § 13, které připouští obranu kolektivních zájmů, má nemalý význam výchovný, neboť vede lidi k tomu, aby si uvědomili, že útoky na zájmy státu, na zájmy společnosti se dotýkají i zájmů jich samých.*“¹⁴ V průběhu účinnosti zákona č. 140/1961 Sb., bylo ustanovení § 13, jež upravovalo nutnou obranu, změněno pouze jednou. Původní znění bylo používané od počátku platnosti předpisu do 31.12.1993 a definovalo nutnou obranu jako čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný tímto zákonem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Od 1.1.1994 došlo k úpravě mezi přípustnosti tak, že ustanovení bylo nově změněno na čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný tímto zákonem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Nová úprava zákona č. 40/2009 Sb. se vrací k původní formální teorii trestného činu, jež existovala na našem území za platnosti prvorepublikového trestního zákona.

Institut nutné obrany nedoznal v nové úpravě výraznějších změn. Porovnáme-li jejich znění, dojdeme k názoru, že jsou naprosto shodná a zákonodárce pouze ustanovení původního § 13 rozdělil v novém § 29 do dvou odstavců. V zákonném vymezení nutné obrany v ustanovení § 29 jsou tedy stále přítomny dva základní prvky, a to jak prvek sebeobrany, tak prvek uplatňování a prosazování právního řádu. Tedy existuje zde prvek individuální a prvek sociální, přičemž je kladen důraz na individuální hledisko.

V průběhu přípravy této rozsáhlé změny trestního práva byla navrhována i změna formulace nutné obrany způsobem známým např. z rakouské úpravy. Dominantní, a tedy základní, by podle tohoto měla být nutnost obrany k odvrácení útoku místo pojmu zcela zjevná nepřiměřenost útoku. „*Tato změna nebyla shledána potřebnou, když nutnost obrany dostatečně vyplývá z názvu této okolnosti vylučující protiprávnost a také z použití tohoto pojmu v odstavci 2 § 29*

¹⁴ SOLNAR, Vladimír. *Československé trestní právo*. Praha : Orbis, 1969. s. 137.

*osnovy, přičemž s pojmem nutnosti (potřebnosti) obrany k odvrácení útoku, běžně pracuje teorie i praxe (srov. č. 36/1965 Sb. rozh. tr.) a výklad právní úpravy z tohoto hlediska nečiní v praxi potíže.*¹⁵

1.2. Koncepce trestného činu v novém trestním zákoníku

Vzhledem k počátku účinnosti zákona č. 40/2009 Sb. k datu 1.1.2010 je nezbytné, abych se zabýval i některými prvky, které nově do českého trestního práva zavádí, a jež mají úzký vztah k nutné obraně a okolnostem vylučujícím protiprávnost obecně.

Jak jsem již uvedl výše, na našem území platil do konce roku 2009 zákon č. 140/1961 Sb., který byl postaven na materiálně-formální koncepci trestného činu. Tato koncepce pro něj stanovovala obligatorní pojmové znaky dvojího druhu. První jsou znaky uvedené v zákoně (formální znaky), pod něž jsou zahrnuty znaky skutkové podstaty (objekt, objektivní stránka, subjekt, subjektivní stránka, protiprávnost), tzv. typové znaky.¹⁶ Dále do této skupiny patří i tzv. obecné znaky, které jsou tvořeny stanoveným věkem a přičetností. U mladistvých pachatelů je ještě zapotřebí splnit určitou rozumovou a mravní vyspělost. Druhým pojmovým znakem je nebezpečnost činu pro společnost (materiální znak). Zákon stanovoval, že v případě dospělých pachatelů musí být nebezpečnost vyšší než nepatrná, u mladistvých vyšší než malá. V ustanovení § 3 odst. 4 zákona č. 140/1961 Sb., je uvedeno, že stupeň nebezpečnosti činu pro společnost je určován zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, dále způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou. „*Aby se jednalo o trestný čin, musí být zároveň splněny dvě podmínky: čin musí vykazovat znaky uvedené v zákoně (formální podmínka) a současně musí být nebezpečný pro společnost (materiální podmínka). Obě podmínky musí být splněny zároveň.*“¹⁷ Jak je uvedeno v předchozí podkapitole, materiálně-formální pojetí trestného činu bylo do českého trestního práva zavedeno po vzoru sovětské úpravy zákonem č.

¹⁵ Z důvodové zprávy k ustanovení § 29 zákona č. 40/2009 Sb.

¹⁶ JELÍNEK, Jirí; a kol. *Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha : Linde, 2006. s. 102.

¹⁷ Tamtéž, s. 103

86/1950 Sb., a nahradilo tak původní formální koncepci, která přetrvala v naší úpravě od roku 1852 do roku 1950.

Podle současné úpravy obsažené v ustanovení § 13 TrZ je za trestný čin považován protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný, a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Tedy ke spáchání trestného činu musí být splněny dvě podmínky. První podmínkou je protiprávnost, což je rozpor s právní normou obsaženou v právním řádu. *„Protiprávnost činu se dovozuje z právního řádu jako celku a zpravidla se opírá o některé ustanovení ležící mimo trestní zákon. Protiprávnost se zkoumá vzhledem k celému právnímu řádu.“*¹⁸ Druhou podmínkou je, že jednání naplňuje znaky uvedené v zákoně. Jednání tedy naplní formální znaky trestného činu a vzhledem k tomu, že se již nezkoumá nebezpečnost činu pro společnost jako materiální znak, označujeme toto pojetí trestného činu jako formální a již ne formálně-materiální. *„Zásadní rozdíl je v přístupu k trestnému činu, kdy formální pojetí neumožňuje orgánům činným v trestním řízení jít nad rámec vymezený zákonodárcem, který jako jediný subjekt je oprávněn určit, co je a co není trestným činem, včetně kvalifikovaných i privilegovaných skutkových podstat trestných činů, čímž jednoznačně stanoví hranice trestní odpovědnosti.“*¹⁹ Pojmové znaky trestného činu jsou tedy tři: protiprávnost, typové znaky (skutková podstata trestného činu) a obecné znaky (věk, přičetnost, rozumová a mravní vyspělost).

Trestnost tedy nastává v případě, kdy pachatel svým protiprávním jednáním naplní všechny znaky skutkové podstaty některého trestného činu, a za předpokladu, že jsou u jeho osoby splněny obecné požadavky na věk a přičetnost. Chybí-li byť i jen jeden z těchto znaků, nejde o trestný čin podle platného práva a není možné pachatele potrestat.

1.3. Okolnosti vylučující protiprávnost

Nutná obrana je tématicky zařazena mezi okolnosti vylučující protiprávnost, jež jsou upraveny v hlavě třetí trestního zákoníku. Opět se na tomto

¹⁸ JELÍNEK, Jiří; a kol. *Trestní právo hmotné*. Praha : Leges, 2009. s. 115.

¹⁹ JELÍNEK, Jiří. K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In JELÍNEK, Jiří (ed.): *O novém trestním zákoníku: Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny*. Praha: Leges, 2009. s. 24.

místě nevyhne srovnání se zákonem z roku 1961. Tato stará úprava uváděla jako okolnost vylučující protiprávnost toliko krajní nouzi, nutnou obranu a oprávněné užití zbraně. Nad toto legální vymezení teorie i praxe trestního práva pracovala i s dalšími okolnostmi vylučujícími protiprávnost (svolení poškozeného, výkon práv a povinností, přípustné riziko), jež dovozovala převážně z mimotrestních zákonů.²⁰ Jedná se o takové normy, jež dovolují nebo dokonce přikazují jednat určitým způsobem. „*Analogické použití okolností vylučujících protiprávnost je přípustné, protože analogie ve prospěch pachatele, tedy při omezování podmínek trestnosti, je v trestním právu dovolena.*“²¹

Současná úprava v duchu zpřesňování trestního práva a trestní odpovědnosti stanovuje taxativním výčtem v ustanoveních §§ 28 – 32 tyto okolnosti vylučující protiprávnost: krajní nouze, nutná obrana, svolení poškozeného, přípustné riziko a oprávněné užití zbraně. Navíc je důležité zmínit i ustanovení § 363 TrZ, které stanovuje beztrestnost policisty, který plní úkoly agenta podle trestního řádu, které mu uložil řídicí policejní orgán. V tomto případě však jde o specifickou okolnost vylučující protiprávnost, která se váže pouze k taxativně vypočteným trestným činům. V následující kapitole provedu srovnání nutné obrany s vybranými okolnostmi vylučujícími protiprávnost. Na tomto místě vymezím pouze pojem okolností vylučujících protiprávnost.

Za trestný čin může být podle § 13 TrZ považován pouze čin protiprávní. Protiprávností zákonodárce označuje rozpor s právní normou právního řádu. Protiprávnost tvoří jeden z pojmových prvků trestného činu, jak je uvedeno v předchozí podkapitole.

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou tedy takovými okolnostmi, za jejichž přítomnosti jednání pachatele není trestné, neboť je zbaveno právě znaku protiprávnosti. Jednání pachatele je tím v podstatě ospravedlněno. „*Jde tedy o určité typizované výjimky, které vylučují určité typy jednání z dosahu skutkových podstat a způsobují tím, že tato jednání nebudou trestná (tzv. negativní znaky trestnosti).*“²² Všechny okolnosti vylučující protiprávnost mají podle J. Kuchty následující společné rysy:²³

²⁰ JELÍNEK 2006: c.d., s. 256.

²¹ Tamtéž, s. 256.

²² KUČHTA 1999: c.d., s. 176.

²³ Tamtéž, s. 176-177.

- § Uplatňují se tam, kde je jinak naplněna skutková podstata některého trestného činu.
- § Každá z těchto okolností přichází v úvahu u kteréhokoliv trestného činu, trestní zákon z jejich dosahu nevyklučuje žádné skutkové podstaty. Pokud je nelze uplatnit v konkrétním případě, je to záležitostí faktickou, nikoliv právní, tedy kde vyloučení vyplývá spíše z povahy konkrétní věci.
- § Mají stejný právní důsledek, tj. vylučují protiprávnost a tím i trestnost činu.
- § Protiprávnost je vyloučena už od samého počátku, tzn. že vůbec nejde o trestný čin. Tato jednání však případně mohou být postižena sankcemi jiných právních odvětví, pokud to stanoví příslušný zákonný předpis (např. náhrada škody podle občanského zákoníku).
- § Je-li dána kterákoliv z těchto okolností, nelze proti ní užít jednání žádné z ostatních okolností (např. nutná obrana není možná proti jednání v krajní nouzi a naopak).

I přes rozšíření výčtu zákonných typů okolností vylučujících protiprávnost v novém trestním zákoníku nesmíme zapomínat, že *„teorie a praxe zná několik dalších důvodů souhrnně charakterizovaných jako výkon dovolené či dokonce přikázané činnosti.“*²⁴

²⁴ JELÍNEK 2009: c.d., s. 241.

2. Podmínky a meze využití nutné obrany

2.1. Obecně o mezích přípustnosti

Ochrana práv jednotlivce má být v moderní společnosti vykonávána prostřednictvím státu a jeho orgánů. V takovém zřízení by bylo svévolné použití násilí oslabením jeho autority a právní řád, který by takové jednání umožňoval, by v podstatě prosazoval právo silnějšího, což je neslučitelné s demokratickými principy, na kterých si Česká republika (a moderní společnost jako celek) zakládá.

Stát tedy ze svého postavení přebírá záruky za ochranu práv svých obyvatel. „*Tuto ochranu vykonává stát dvojitým způsobem: represivním a preventivním.*“²⁵ Právě aplikace trestního práva a potrestání pachatele za porušení práva představuje činnost represivní povahy. Naproti tomu činnost preventivní je taková, která působí v případě, kdy ještě nedošlo k porušení konkrétního práva, ale existuje tu riziko, že takový stav může nastat. Stát se působením svých orgánů a např. i působením soukromých subjektů snaží předcházet protiprávním jednáním. Vzhledem k tomu, že stát, jakkoliv velký či bohatý, není s to ochránit své občany proti všemu nebezpečí, musí jim umožnit, aby se sami mohli v případě potřeby bránit proti protiprávnímu jednání i například za použití síly.²⁶

Nutná obrana tedy nastupuje v případě, kdy selhala tato preventivní činnost a není pravděpodobné, že nastupujícímu protiprávnímu jednání určitého subjektu bude zamezeno prostřednictvím donucující role státu. Pro jednání v nutné obraně musí být splněny tyto podmínky:

- § Musí tu být přímo hrozící nebo trvající útok,
- § který směřuje proti zájmu chráněnému trestním zákonem,
- § a obrana proti tomuto útoku nesmí být zcela zjevně nepřiměřená jeho způsobu.

²⁵ KUCHTA 1999: c.d., s. 12.

²⁶ Je zde zajímavé poukázat na podobnost, která je patrná v mezinárodním právu, kdy z praxe států se mezi kogentní pravidla definovaná v čl. 53 Vídeňské úmluvy o smluvním právu řadí tzv. Zákaz použití síly, z něhož zná mezinárodní společenství výjimku v podobě práva na sebeobranu. Je to v podstatě vyjádření stejného principu, který existuje i ve vnitrostátní právu, neboť zde k „zákazu použití síly“ tvoří výjimku právě institut nutné obrany.

Chybí-li v jednání byť i jeden z těchto znaků, nejde o jednání v nutné obraně a trestní zákoník takovému jednání neposkytuje právní ochranu v podobě vyloučení protiprávnosti. Z toho vyplývá, že se jedná o objektivní znaky, jež musí být splněny kumulativně, aby jednání obránce bylo beztrestné.

2.2. Pojem čin jinak trestný

Za čin jinak trestný je označován „čin, který je v daném případě beztrestný, i když v jiném případě a za jiných okolností by trestný byl.“²⁷ Situace, kdy namísto trestného činu dojde ke spáchání činu jinak trestného, jsou známy tyto: u pachatele schází formální obecné znaky trestného činu, věk a přičetnost. Jde tedy o pachatele mladšího 15 let nebo osobu nepřičetnou. Čin jinak trestný může spáchat také mladistvý při nedostatku rozumové a mravní vyspělosti. „Spáchání činu jinak trestného je tzv. objektivní podmínkou trestnosti v případě trestného činu opilství podle § 360 TrZ.“²⁸ A nakonec je za čin jinak trestný považováno i jednání vykonané za okolností vylučujících protiprávnost nebo dokonce čin, u kterého chybí zavinění, pokud jej trestní zákoník v daném případě vyžaduje jako podmínku trestnosti.

Nutná obrana, jež je jednou z okolností vylučujících protiprávnost, se tedy řadí mezi výše uvedené výjimky, a tak jednání v nutné obraně, ač by mělo povahu jednání trestného (např. by naplnilo formální znaky trestného činu ublížení na zdraví), není možné trestně stíhat.

2.3. K pojmu útok

Přímo hrozící a trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákonem je jednou z obligatorních podmínek jednání v nutné obraně. „Útok znamená ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem, jež je vyvoláno protiprávním konáním, výjimečně však i opomenutím.“²⁹ Obě formy konání jsou tedy postaveny naroveň. Aby mohlo jít o útok ve formě opomenutí, musí zde u útočníka existovat

²⁷ JELÍNEK 2009: c.d., s. 123.

²⁸ Tamtéž, s. 124.

²⁹ SOLNAR, Vladimír. FENYK, Jaroslav. CÍSAŘOVÁ, Dagmar. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha : LexisNexis, 2005. s. 147.

zvláštní povinnost konat, kterou svým opomenutím poruší a tím způsobí ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem. Jako příklad lze uvést v literatuře často zmiňovanou situaci, kdy majitel venčí psa a ten sám ze své vlastní „vůle“ napadne třetí osobu. Majitel psa jej neodvolá ani nijak nezasáhne a nechá psa útočit.³⁰ Toto jednání vlastníka psa je typickým příkladem útoku ve formě opomenutí. Proti takovému jednání je samozřejmě přípustná nutná obrana.

2.3.1. Útok a útočník ve smyslu nutné obrany

Nutná obrana může směřovat jen proti útočnickovi. Pro její existenci je tedy zapotřebí, aby obránce musel čelit nějaké formě útoku. K útoku není nutné, aby útočník byl osobou trestně odpovědnou, neboť útokem nemusí být hned automaticky spáchán trestný čin.³¹ Útok ve smyslu nutné obrany může být pouze jednání člověka, nikoliv však jeho nevědomé pohyby jako např. tělesné reflexy, tiky, náměsíčnost apod. V takovýchto případech člověk neplní svou vůli, což je k jednání, a tedy k útoku, nezbytné. Takovéto reflexivní chování není možné považovat za projev vůle člověka a bude se jednat spíše o nebezpečí ve smyslu ustanovení o krajní nouzi, a ne o formu útoku z hlediska nutné obrany.

Důležité je v této podkapitole vyřešit případ, kdy je ohrožení chráněných zájmů způsobeno zvířetem. Nejprve je třeba posoudit, jaké právní postavení vůči člověku zvíře má. Zvíře je v českém právním řádu označováno za věc, i když požívá zvláštní ochrany, neboť je věcí myslící a cítící bolest (např. trestní zákoník zná trestný čin týrání zvířat § 302). Nutná obrana je přípustná jen proti protiprávnímu útoku, jehož však zvíře již ze své podstaty není schopno, protože není považováno za subjekt, jenž je způsobilý jednat v právním smyslu. Proti útoku ze strany zvířat je tedy dle právní teorie i praxe možno použít ustanovení o krajní nouzi, neboť se v případě útoku zvířete bude jednat o nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem. Je tomu tak proto, že v případě, že

³⁰ Např. KUCHTA 1999: c.d., s. 82 nebo JELÍNEK 2009: c.d. s. 250.

³¹ K tomuto téma srov. NÝVLTOVÁ, Iveta. *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných*. Trestněprávní revue, 2003, roč. 2, č. 7, s. 204-206.

zvíře útočí bez protiprávního jednání nějakého člověka (jako např. majitele, člověka, který zvíře hlídá apod.), schází útočník ve smyslu ustanovení § 29 TrZ.³²

Ovšem i v případě útoku zvířete se může jednat o útok ve smyslu nutné obrany. Bude tomu tak za situace, kdy zvíře bude sloužit jako tzv. nástroj útoku. Bude v podstatě zbraní, kterou útočník napadne obránce. Proti takto poštvanému zvířeti je nutná obrana přípustná. J. Kuchta navíc uvádí zajímavou situaci v případě, kdy je zvíře poštváno osobou odlišnou od vlastníka. I v tomto případě je nutná obrana přípustná, neboť „fakt, že útočník použil k provedení útoku cizího nástroje, ještě neodůvodňuje rozdílné řešení od případu, kdy nástroj patří útočníkovi, a není možné připustit, aby v tom, zda se má jednat o nutnou obranu nebo krajní nouzi, rozhodovalo pouhé vlastnictví použitého nástroje.“³³

V praxi může často docházet k situaci, kdy nutná obrana bude směřovat proti více útočníkům. V takovém případě je nutná obrana přípustná proti každému z útočníků, nikoliv jen proti hlavnímu z nich. Avšak nutná obrana předpokládá útok a musí tedy směřovat proti útočníkovi, nikoliv proti osobě jiné (Sb. rozh. tr. č. 24/1956).

2.3.2. Útok přímo hrozící nebo trvajícím

Aby se mohlo jednat o útok ve smyslu nutné obrany, musí útok přímo hrozit nebo trvat. Útok přímo hrozí, existuje-li mezi jednáním útočníka a porušením chráněného zájmu úzká místní a časová souvislost.³⁴ Jde vlastně o stanovení určitého časového rozmezí, v němž je nutná obrana přípustná. Přímo hrozící útok je takový, který „vytváří bezprostřední nebezpečí pro chráněné zájmy a musí nevyhnutelně začít v nejbližší době. Možné také je, že útok sám o sobě ještě nezačal, ale jeho reálný začátek je očividný a nevyhnutelný.“³⁵ Teorie i praxe se shoduje na názoru, že obrana nemusí nastupovat až po samotném fyzickém začátku útoku, neboť v takovém případě by se obránce vystavoval neúměrnému riziku, a jeho postavení by tak bylo oproti útočníkovi značně znevýhodněno. Danou situaci možná lépe vystihuje termín „bezprostřední útok“, neboť lépe

³² KUCHTA 1999: c.d., s. 78.

³³ Tamtéž, s. 78.

³⁴ JELÍNEK 2009: c.d., s. 251.

³⁵ KOUCKÝ 2006: c.d., s. 438.

ilustruje krátký časový úsek, který obránci zbývá před samotným fyzickým započítím útoku. Právě v okamžiku, kdy nastává tato bezprostřednost útoku, je dovoleno započít fyzickou obranu, která má v podstatě předstižný charakter, neboť v tomto případě skutečnou první ránu zasadí obránce. Příklad takového bezprostředního útoku nastává ve chvíli, kdy po slovní výhrůžce útočník vstává, aby svou hrozbu zrealizoval a fyzicky napadal obránce. Pokud v tuto chvíli obránce vykročí proti útočnickovi a srazí jej, nedostane se do pozice útočníka, neboť útok již bezprostředně hrozil a obránce jednal v nutné obraně.

Okamžikem ukončení situace nutné obrany je okamžik ukončení útoku. „V současné teorii a praxi zcela převládá názor, který považujeme za správný, že útok končí ne dokonáním, ale až dokončením trestného činu.“³⁶ Je tedy například možné, aby nutná obrana směřovala proti pachateli trestného činu krádeže i v případě, že již věc ukradl a odnáší ji z místa činu. Trestný čin krádeže je fakticky dokonán ukradením věci, ale ukončen až tím, že zloděj získá možnost s věcí nakládat bez odporu okradeného (např. odnesením věci z místa činu).

K ukončení situace nutné obrany je zapotřebí, aby skončil i útok, který potřebu bránit se vyvolal. V podstatě mohou nastat tři případy ukončení útoku, a to:

- a) Útok byl již odvrácen a útočník v něm nemá v úmyslu pokračovat (např. pro zranění).
- b) Útočník vykonal zamýšlený útok a dosáhl jím svého cíle (okrást, zabít, oloupit apod.).
- c) Útočník dobrovolně upustil od svého jednání.

Pouze v těchto případech je útok ukončen a nutná obrana již dále není přípustná. V opačném případě by se tak jednalo o exces extenzivní. Je však nutné vyvarovat se takových časových intervalů, kdy se může zdát, že útok již končí, avšak útočník pouze odpočívá či vymýšlí jiný způsob útoku (např. pachatel se snaží vyrazit dveře, aby se vloupal do bytu a na chvíli se posadí, aby nabral síly). V takovém případě útok stále trvá, neboť zde existuje jak časová, tak místní souvislost.

³⁶ KUČHTA 1999: c.d., s. 124.

2.3.3. Útok na zájem chráněný trestním zákonem

Nutná obrana je přípustná pouze proti takovému útoku, který směřuje proti zájmu chráněnému trestním zákonem. Úprava z roku 1961 obsahovala v ustanovení § 1 pod názvem účel zákona obecný (rodový) objekt, který v podstatě vymezoval, co jsou to chráněné zájmy. Toto ustanovení formulovalo chráněné zájmy velmi široce. Současná úprava toto ustanovení nepřevzala a „*nutné obrany lze proto užít proti útoku na život, zdraví, svobodu, majetek, důstojnost i čest. Chráněn je nejen jednotlivec, ale chráněny jsou i zájmy skupinové a celospolečenské (např. utajovaná informace chráněná zvláštním zákonem)*“.³⁷ Ochrana širších než individuálních zájmů je patrná i v případě tzv. pomoci v nutné obraně. Za této situace není pomocník sám cílem útoku, ale je jím osoba třetí. Pomocník vystoupí na ochranu napadené osoby, aniž by proti němu směřoval útok vyžadovaný zákonem. Vůči útočnickovi se nemůže (při absenci excesu v jednání) dopustit trestného činu tím, že bude bránit napadenou třetí osobu. Zákon však již neřeší otázku, zda právo nutné obrany vzniká u pomocníka také za předpokladu, že napadený s útokem souhlasí.³⁸ V tomto případě lze dojít k závěru, že pokud chráněný zájem, jež je jednáním útočnicka ohrožen, patří do takové sféry, že s ním může napadený disponovat (rozhodování o tělesné integritě, rozhodování o svém majetku), nemůže pomocník vykonat nic víc, než co by vykonal napadený. Např. v případě, kdy napadený dal souhlas s útokem – okolnost vylučující protiprávnost v podobě svolení poškozeného dle § 30 TrZ – nevzniká třetím osobám právo na nutnou obranu, neboť chybí podmínky stanovené zákonem (pomocník násilím odejme skalpel lékaři, jež se chystá provést chirurgický zákrok na pacientovi, který k němu dal souhlas). V případě, že by tak konal v domnění, že svolení podle § 30 není poškozeným dáno, jednal by pouze ve skutkovém omylu negativním dle § 18 odst. 1 TrZ. Omezení obranného zásahu pomocníka nastává i v případě, kdy se napadený bránit chce, avšak jen určitým způsobem. Např. nechce použít střelné zbraně proti rodinnému příslušníkovi.³⁹

Avšak nesmíme zapomínat, že pro splnění podmínky, že nutná obrana je přípustná pouze proti útoku na zájem chráněný trestním zákonem, není nezbytné,

³⁷ JELÍNEK 2009: c.d., s. 251.

³⁸ KUČHTA 1999: c.d., s. 121.

³⁹ Tamtéž, s. 121.

aby samo jednání útočníka naplnilo skutkovou podstatu trestného činu. Stávající judikatura nevyklučuje možnost kvalifikovat jako nutnou obranu i vyprovokovaný útok, který obránce zavínil.⁴⁰ K tomu srov. Soubor TR NS, sešit 22, č. T 863.: „*Jestliže obviněný vstřícně reagoval na výzvu poškozeného („aby s ním šel ven“), která směřovala k jejich vzájemnému fyzickému konfliktu, a to tak, že obviněný odešel s poškozeným na místo, kde poté poškozeného napadl, pak obviněný nejednal v nutné obraně, neboť neodvracel přímo hrozící či trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem. To platí bez ohledu na skutečnost, že fyzický konflikt slovně vyprovokoval právě poškozený.*“⁴¹

2.4. Obrana a její formy

Český právní řád neurčuje ani nezakazuje určité způsoby obrany. V podstatě je dovoleno se proti útoku bránit jakýmkoliv prostředky, přičemž bude záležet, zda budou dodrženy ostatní podmínky nutné obrany. „*Obrana se nemusí omezovat na tzv. pasivní obranu, nýbrž samozřejmě může být i aktivní.*“⁴² Ustanovení § 29 nevyklučuje z obrany ani takové prostředky, které obránce drží nelegálně, např. střelná zbraň bez potřebného povolení. Obránce sice naplní znaky trestného činu nedovoleného ozbrojování, ale pokud zbraň použije v nutné obraně (a v případě, že nepřekročí její meze), nebude možné jej za takovou obranu trestně stíhat (srov. rozhodnutí Okresního soudu v Plzni-město pod sp. zn. 37 T 33/2005).

V současnosti se jeví jako velmi aktuální otázka použití automatických obranných zařízení, pastí a podobných nástrah, jejichž účelem je sloužit především k ochraně nemovitého a movitého majetku. A to především s poměrně zlomovým rozhodnutím, kterým Nejvyšší soud uznal, že „*použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem, a to bez součinnosti obránce, může být za určitých okolností posuzováno jako nutná obrana ve smyslu § 13 trestního*

⁴⁰ viz. např. rozhodnutí 4 Tdo 527/2009.

⁴¹ PŮRY, František. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. Trestněprávní revue, 2007, roč. 6, č. 8, s. 232.

⁴² JELÍNEK 2009: c.d., s. 254.

zákona.“⁴³ Nezbytné však je, aby byly splněny i ostatní podmínky nutné obrany. Názory na použití obranných mechanismů se v české trestní teorii vzhledem k absenci většího množství relevantních soudních rozhodnutí různily. Proti používání obranných mechanismů byly uplatňovány hlavně argumenty, že ohrožují i ty osoby, jež nejsou útočníky, a že se navíc jedná o předčasnou obranu.

S první námitkou je třeba souhlasit. Obranná zařízení mohou ohrozit i třetí osoby. Například chata zabezpečená samostřílem jako v judikovaném případě, se může stát nebezpečnou pro celou škálu třetích osob, jako osoby jednající v krajní nouzi, které se pouze chtějí v chatě schovat, nebo zvědavé děti, hasiči apod. K tomu, aby k takové nehodě nedošlo, bude zapotřebí upravit konstrukci těchto pastí a umístit varování před chráněným objektem. Mělo by tedy jít o pasti, jejichž účelem je útočníka zneškodnit a ne mu způsobit újmu na zdraví či dokonce smrt (elektrické paralyzéry, obranné spreje, cvičený pes apod.) a dále by měl být útočník před těmito pastmi varován výstražnými nápisy či podobnými prostředky. Osoba odlišná od útočníka si po přečtení varovné cedule uvědomí rizika spojená se vstupem či narušením chráněného objektu, čímž se sníží riziko náhodného zásahu třetích osob. Naopak ve vztahu k útočnickovi může mít takové varování dvojí dopad. Za prvé může útočníka přimět, aby svého jednání zanechal a od zamýšleného útoku upustil, čímž bude plnit preventivní funkci a obranné zařízení tak ani nemusí být spuštěno. Za druhé, v případě, že útočník na varování nereaguje a útok stejně vykoná, je toto významné z důvodu, že čím víc takových varovných upozornění útočník nerespektuje, tím závažnější je jeho způsob útoku na chráněný zájem.⁴⁴

S druhou námitkou, že obranné zařízení je předčasnou nutnou obranou již souhlasit nelze, neboť je třeba rozlišit dva časové úseky, jež se k obraně pomocí pastí váží. První je doba, kdy je obranné zařízení či past instalováno. V tuto chvíli se nejedná o obranu, ale jde v podstatě o opatření prostředku obrany. Je to stejná situace, jako když si např. zlatník zakoupí do svého obchodu střelnou zbraň, aniž by mu v tu chvíli hrozilo nějaké reálné bezprostřední nebezpečí. Je to pouze příprava na možnou obranu. Druhý relevantní časový úsek je ten, kdy zařízení obranu reálně vykoná (vystřelí sprej na útočníka, shodí síť, dá elektrický šok

⁴³ Novinky.cz. *Pasti proti zlodějům mohou být nutnou obranou, rozhodl Nejvyšší soud.* <http://www.novinky.cz/domaci/180331-pasti-proti-zlodejum-mohou-byt-nutnou-obranou-rozhodl-nejvyssi-soud.html> (cit. 15.1.2010).

⁴⁴ KUČHTA 1999: c.d., s. 130.

apod.). V tuto chvíli teprve dochází k jednání v nutné obraně, neboť až nyní je zde jak časová, tak místní souvislost útoku a obrany.⁴⁵ V instalaci pasti tak nelze spatřovat předčasnou obranu, nýbrž se jedná o dovolenou přípravu k nutné obraně. V případě, že mechanismus pasti uvede do chodu osoba odlišná od útočníka, bude za způsobený následek odpovídat vlastník pasti (v postavení obránce). K tomuto pro srovnání rozhodnutí sp. zn. 6 Tdo 66/2007 „*V případě, kdy obviněný umístil pod podlahu dřevěné kůlny (dostatečně nezabezpečené např. řádně zamykatelnými dveřmi), která se nacházela na jeho pozemku, nástražný výbušný systém způsobilý přivodit újmu na zdraví, nelze jeho jednání považovat za jednání v nutné obraně podle ustanovení § 13 tr. zák. či krajní nouzi podle § 14 tr. zák., vzhledem k tomu, že v době instalace tohoto zařízení nebyly splněny podmínky aplikace výše uvedených ustanovení, ze strany poškozeného se nejednalo o útok, který bezprostředně hrozil nebo trval, ani nebylo odvráceno nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem.*“

2.5. Přiměřenost obrany

S ohledem na účel jemuž nutná obrana slouží (obrana chráněných zájmů), by bylo nejjednodušší, kdyby intenzita i způsob obrany nebyly omezeny. „*Rizika spojená s výkonem nutné obrany by měl vždy nést v plném rozsahu útočník.*“⁴⁶ Avšak takové pojetí by bylo v moderní demokratické společnosti příliš tvrdé a zřejmě i v rozporu s morálními pravidly. I přes to, že útočník ohrožuje chráněný zájem, neztrácí svá základní práva jako je např. právo na život. Nutná obrana neslouží k odplatě vůči útočníkovi a jejím účelem je útok odvrátit, nikoliv někoho usmrtit. Poměr mezi obranou a útokem (mezi jejich intenzitou) je souhrnně označován jako požadavek přiměřenosti útoku a obrany.⁴⁷ Starší úprava do konce roku 1993 pracovala s pojmem proporcionalita útoku a obrany, jež představoval poměr mezi možnou škodou na chráněném zájmu a škodou způsobenou útočníkovi. V současné úpravě je již toto pojetí nahrazeno právě požadavkem

⁴⁵ DOLENSKÝ, Adolf; NOVOTNÝ, František. *Nutná obrana a automatická obranná zařízení*. Trestní právo, 1998, roč. 3, č. 1, s. 8, 9.

⁴⁶ KUČHTA 1999: c.d., s. 140.

⁴⁷ K otázce přiměřenosti nutné obrany z hlediska závažnosti způsobeného následku, při zasahování různých kategorií chráněných zájmů srov. TESCHLER, Eduard. *K některým otázkám nutné obrany*. Trestní právo, 1997, roč. 2, č. 10, s. 10-11.

přiměřenosti obrany vůči útoku. Rozdíl v úpravě je patrný z relevantních částí ustanovení § 13. Před novelou č. 290/1993 Sb., zněla poslední věta ustanovení následovně: nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Právě pojem povaha a nebezpečnost útoku odkazoval na význam chráněných zájmů. Oproti tomu novelou od 1.1.1994 změnil zákonodárce toto pojetí tak, jak jej známe v současnosti, tedy: nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. „*Neznamená to ovšem, že poměr mezi ohroženým a obětovaným právním statkem (chráněným zájmem) již nyní nehraje vůbec žádnou roli, poněvadž zde musí být jistý korektiv v případech mimořádného nepoměru ohrožených a obětovaných zájmů. Nutná obrana není proto z pravidla vyloučena neúměrností mezi napadeným a obětovaným zájmem, neboť je možno beztrestně chránit i zájem nižší kategorie nebo v konkrétním případě méně závažný, a to i obětováním zájmu vyššího nebo v daném případě významnějšího.*“⁴⁸

Požadavek přiměřenosti obrany a útoku je v § 29 TrZ vyjádřen v druhém odstavci, kde je uvedeno, že nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Jak je z ustanovení na první pohled patrné, vzájemný poměr mezi obranou a útokem není stanoven zcela volně, ale ani ve formě absolutní vyrovnanosti. Obrana by měla být tedy přiměřená, avšak zákon dovoluje, aby byla i nepřiměřená, neboť je zapotřebí brát v potaz situaci, ve které se obránce ocitl, a ve které není při vši snaze možné zachovat chladnou hlavu a racionálně porovnávat možné následky různě intenzivních způsobů obrany. Rozhodnutí B 3/1984-15 uvádí: „*Přiměřenost nutné obrany je třeba hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která odvracela útok, tj. podle toho, jak se čin jevil tomu, kdo jej odvracel.*“⁴⁹ Ze současného znění vyplývá, že předmětem posuzování přiměřenosti bude poměr intenzity útoku a obrany, nikoliv poměr hrozcí a vzniklé škody.⁵⁰

Aby byla obrana způsobitelná překonat či odvrátit útok, musí z logiky věci být vedena intenzivněji a s větší silou. Zákon nikterak neupravuje její formy. Je tedy dovoleno se bránit jakýmkoliv prostředky při zachování stanovené míry přiměřenosti intenzity obrany vůči útoku. Některé případy z rozhodovací praxe

⁴⁸ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František. RIZMAN, Stanislav. *Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání.* Praha : C. H. Beck, 2004. s. 125.

⁴⁹ Tamtéž, s. 131.

⁵⁰ Tamtéž, s. 125.

jasně ukazují, jak silné postavení je v našem právním řádu obránci poskytováno. Např. R 14/1999 „*V závislosti na konkrétních okolnostech případu není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím střelné zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka*“.⁵¹ Z judikatury je znám dokonce případ, kdy bylo za přiměřenou nutnou obranu shledána střelba proti útočníkovi, který na poškozeného házel kamení. „*Rozhodně neplatí žádný princip rovnosti zbraní. Není tedy pravdivá dosud často rozšířená pověra, že proti noži je možné bránit se jen nožem, proti pistoli pistolí. Naopak – jak již bylo řečeno, obrana má být silnější než útok, takže obránce může zvolit proti útoku takovou zbraň, která jej vzhledem ke způsobu útoku spolehlivě odvrátí*“.⁵²

V souvislosti s přiměřeností obrany je třeba zmínit i problematiku subsidiarity. Pojem subsidiarita znamená, že použití nutné obrany je možná jen za předpokladu, že se útoku na chráněný zájem nebylo možno vyhnout jinak - například útekem či přivoláním pomoci. § 29 TrZ ani ostatní ustanovení upravující nutnou obranu v jiných předpisech, požadavek subsidiarity do podmínek nezahrnují. Tento stav potvrzuje i soudní praxe ve své rozhodovací činnosti. Tento poznatek je nejlépe patrný z následujících rozhodnutí. R 47/1995 „*Podmínkou ustanovení § 13 TrZ, o nutné obraně, není skutečnost, že útok nebylo možno odvrátit jinak. Obránce není povinen ustupovat před neoprávněným přímo hrozícím nebo trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákonem*“.⁵³ R 19/1958 *Obranu proti útoku přímo hrozícímu nebo trvajícím nelze tudíž považovat za zcela zjevně nepřiměřenou jenom proto, že napadený se útoku nevyhnul útekem. NS R 8/1988 „Okolnost, že obránce přestal před útočníky utíkat, zůstal stát a začal se trvajícím útoku bránit, nevylučuje možnost splnění všech podmínek nutné obrany. Nikdo totiž není povinen ustupovat před neoprávněným útokem na zájem chráněný trestním zákonem, ale má právo použít proti takovému útoku obranu, která není zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku*“.⁵⁴

⁵¹ DRAŠTÍK, Antonín; HASCH, Karel; KUČERA, Pavel; RIZMAN, Stanislav. *Přehled judikatury : Trestné činy proti životu a zdraví : Nutná obrana*. Praha : ASPI, 2007. s. 341.

⁵² TERYNGEL, Jiří. *Nad trestní odpovědností podnikatele*. Ostrava : Orac, 1998. s. 35.

⁵³ DRAŠTÍK, HASCH, KUČERA, RIZMAN 2007: c.d., s. 335.

⁵⁴ ŠÁMAL, PÚRY, RIZMAN 2004: c.d., s. 130.

Důležitým ukazatelem způsobu a intenzity útoku jsou i prostředky k němu použité. Obránce z nich může usuzovat míru nebezpečnosti útoku a i případné následky. Jak útočník, tak obránce mohou do případného souboje vstoupit s prázdnými rukama či ozbrojeni. Rovnost zbraní se nevyžaduje a není omezen ani druh užitého prostředku. Může jít o střelnou či bodnou zbraň, kámen, hůl apod. V případě, že se obránce bránil předmětem, který si opatřil až v průběhu útoku (např. rozbitá láhev, klacek), je nezbytné posuzovat jeho použití i s ohledem na to, co měl obránce v danou chvíli po ruce, a jakým způsobem byl schopen předmět použít. Přiměřenost obrany a nebezpečnost útoku je tedy vyvozována ne z použité zbraně, ale ze způsobu, jakým byla zbraň použita. A skutečnost, že obránce použije zbraně proti útočníkovi, který není ozbrojen, neznamená, že jde o nepřiměřenou obranu (viz. NS R 47/1995).

3. Exces z nutné obrany a jeho právní postih

K překročení či k vybočení z mezí nutné obrany, tzv. excesu, dojde za předpokladu, že obránce nedodržel legální mantinely, které se k jeho konání vztahují. Právě stanovení těchto mezí je zárukou, že žádný občan, který nutné obrany užije v souladu s nimi, nebude za své jednání trestně odpovědný. V případě, že tyto limity překročí, jeho jednání již nebude považováno za souladné s právem a nepůjde o čin jinak trestný, neboť takové jednání nepoživá ochrany v rámci okolností vylučujících protiprávnost.⁵⁵

V předchozí kapitole jsme si vymezili závazné podmínky nutné obrany, které vyplývají z její zákonné úpravy. Právě nedodržení těchto mezí je příčinou excesu. Je však nutné také zmínit situaci, kterou pod vybočení z mezí nelze zařadit, je však velmi častá a obsahově příbuzná. Jde o případ, kdy se obránce postaví na odpor domnělému útoku, který však vůbec nehrozí. Z hlediska obránce se jedná o tzv. putativní (zdánlivou) nutnou obranu. K tomu např. rozhodnutí sp. zn. 4 Tz 89/99 „*Podle § 13 tr. zák. čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem. Pokud však pachatel střelil z legálně držené pistole osm ran do volného prostoru, kde viděl tři osoby, které po něm nic nepožadovaly, nikterak na něho fyzicky ani slovně neútočily a hrozba útokem nevyplývala ani z okolností případu a pachatel se pouze domníval, že mu nebezpečí hrozí, nelze dospět k závěru, že odvracel útok přímo hrozící, a proto jeho jednání nevykazuje znaky uvedené v § 13 tr. zák.*“. Takové jednání obránce je nutné považovat za jednání ve skutkovém omylu. Dle ustanovení § 18, odst. 4 TrZ, jež na takovou situaci přímo pamatuje, jedná ve skutkovém omylu ten, kdo při spáchání činu mylně předpokládá skutkovou okolnost, která vylučuje jeho protiprávnost. Taková osoba nejedná úmyslně, avšak tím není dotčena její odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti. Současně nepůjde o nutnou obranu a ani tedy nemůže dojít k překročení jejích mezí, v případě tzv. předčasné obrany, jež bude mít stejné následky jako obrana putativní. Také v tomto případě se obránce domnívá, že jeho jednání je jednáním v nutné obraně, a že tato skutečnost vylučuje jeho trestní

⁵⁵ KUČHTA 1999: c.d., s. 164.

odpovědnost. Avšak bez toho, aniž by byla splněna podmínka bezprostředně hrozícího či trvajícím útoku, nemůže se o situaci nutné obrany jednat.

K vybočení z mezí nutné obrany může dojít dvojím způsobem. Za prvé dojde k překročení povolené míry intenzity obrany. Tedy k situaci, kdy je obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Takové jednání je teorií označováno za exces intenzivní. K druhému typu vybočení dojde v případě, kdy obránce nesprávně vyhodnotil časové hledisko zákroku a pokračuje v obraně (v podstatě již v útoku), i když útok již skončil. Takový exces je označován za extenzivní exces. Vladimír Solnař uvádí, že *„některé úpravy ještě rozlišují exces jarý (stenický) a chabý (astenický); v prvním případě pachatel jednal ze zlosti, pomstychtivosti a z podobných pohnutek; trestnost bývá vylučována nebo omezována v případě druhém (právo německé, rakouské), kdy pachatel jednal z leknutí, ze strachu apod.“*⁵⁶

Komentář k trestnímu zákonu uvádí, že *„o vybočení z mezí nutné obrany podle našeho zákona jde tehdy (§ 33 písm. f) nyní § 41 písm. g), jestliže zde některé její podmínky byly, že tedy stav byl nutné obraně blízký, aniž tu byly podmínky nutné obrany dány ve všech směrech.“*⁵⁷ To je však třeba upřesnit. Při posuzování nutné obrany a její přiměřenosti je nutné rozlišit, zda došlo ke splnění podmínek či zda nedošlo k překročení jejích mezí. Podmínky, jež jsou nezbytné, aby k situaci nutné obrany mohlo dojít, jsou rozepsány v předchozí kapitole. Pro úplnost jen zopakujeme, že se jedná o bezprostředně hrozící či trvajícím útok, který musí ohrožovat zájem, jež je chráněn trestním zákonem a obrana, která proti němu směřuje, nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Přičemž nesmíme zapomínat, že nejdůležitější z podmínek je existence útoku (s místní a časovou souvislostí) a zcela zjevná nepřiměřenost obrany není podmínkou ke vzniku situace nutné obrany, nýbrž je korektivem intenzity obranného jednání a její překročení již samo o sobě vyžaduje, aby situace nutné obrany reálně existovala. Bez kumulativního splnění uvedených podmínek není možné považovat jednání obránce za jednání v nutné obraně od samého počátku a nastává situace uvedená v § 41 písm. g) TrZ. Na druhou stranu v případě, kdy se skutečně jedná o nutnou obranu a obránce skutečně čelí nějaké formě útoku, tedy za situace, kdy jsou splněny výše uvedené podmínky, může dojít k excesu. Za exces je považováno

⁵⁶ SOLNAŘ, FENYK, CÍSAŘOVÁ 2005: c.d., s. 156.

⁵⁷ ŠÁMAL, PÚRY, RIZMAN 2004: c.d., s. 127.

právě vybočení z mezí probíhající legální nutné obrany. Tím, že obránce nedodrží její zákonné mantinely, dopouští se trestného jednání. K tomuto Rudolf Vokoun uvádí „*tam, kde při splnění podmínek vytvářejících stav nutné obrany a krajní nouze osoba nesplní podmínky (meze) dovoleného jednání, tímto nesplněním (překročením) mezí nikterak nevyklučuje ani neodstraňuje ty podmínky, které jí jednat vůbec umožňují. Jsou-li zde podmínky konstituující stav nutné obrany nebo krajní nouze, existují tyto podmínky bez ohledu na to, jakým způsobem si osoba v nutné obraně nebo krajní nouzi počíná.*“⁵⁸

Tolik k rozlišení podmínek a mezí.

3.1. Exces extenzivní

Jak jsem uvedl, o extenzivní exces se jedná v případě, kdy obránce pokračuje v obraně i po faktickém skončení útoku a staví se tím do role útočníka. Může však být taková situace označena jako exces? Exces je synonymum pro vybočení z mezí, ale v případě, kdy již útok skončil, skončila i situace nutné obrany. Nejsou tedy splněny její zákonné podmínky, neboť útok již déle nehrozí ani netrvá. K tomuto problému Vladimír Solnař ve své knize uvádí, že „*opozděné odvracení útoku, když již nebezpečí minulo, nelze patrně posuzovat jako vykročení z mezí nutné obrany; nejde pak již o nutnou obranu, ale o odvetu; poněvadž však čin byl zpravidla vykonán v silném rozrušení (§ 41 psím. a) TrZ), dospěje se podle našeho práva k podobnému závěru, jako kdyby tu došlo k překročení mezí nutné obrany.*“⁵⁹ Jak je z výše uvedeného patrné, je nezbytné zkoumat odděleně splnění podmínek nutné obrany a dodržení jejich mezí. Pokud nedojde ke splnění podmínek, nevzniká vůbec situace nutné obrany. Když však dojde k překročení mezí, situace nutné obrany skutečně nastala a v průběhu obrany došlo k excesu na straně obránce. Naše teorie i praxe však extenzivní exces posuzuje jako překročení mezí nutné obrany, neboť zákon takto specifické situace samostatně neupravuje. Například R 18/1979 „*Jde o překročení mezí nutné obrany, jestliže se pachatel zpočátku brání způsobem přiměřeným povaze a nebezpečnosti útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, ale po skončení útoku*

⁵⁸ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Acta Universitatis Carolinae Iuridica. 1989, č. 35. s. 62.

⁵⁹ SOLNAŘ, FENYK, CÍSAŘOVÁ, 2005: c.d., s. 155.

sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nebezpečí nehrozí.“⁶⁰ Nebo R 16/1994 - I. „Podmínkou trestnosti jednání, které je překročením mezí nutné obrany, např. proto, že útok, proti kterému je obrana zaměřená, již netrvá, je také zavinění vztahující se na tuto skutečnost. V takových případech je třeba také důsledně zjišťovat, zda šlo o úmyslné nebo nedbalostí překročení mezí nutné obrany, a přihlížet přitom i k rozrušení obránce vyvolanému útokem.“⁶¹ Domnívám se, že exces extenzivní ve formě následného vybočení z mezí je správně odlišit od nesplnění podmínek nutné obrany. V takovém případě totiž byly splněny podmínky nutné obrany, obrana proběhla a obránce pouze chybně rozpoznal skončení útoku. Naopak v případě předčasné obrany není možné hovořit o excesu, neboť podmínka ve formě bezprostředně hrozícího útoku nemohla být splněna a tudíž se nemohlo jednat o obranu ani z ní vybočit.

Pro posouzení případného extenzivního excesu je tedy velmi důležité jasné ukončení útoku. K tomu R 36/1991 „Při užití důvodu vylučujícího protiprávnost podle § 13 tr. zák. o nutné obraně nemůže soud vycházet ze závěru, že útok ze strany poškozeného velmi pravděpodobně neskončil. Nelze-li tuto otázku provedenými důkazy zjistit zcela bezpečně, je nutno vycházet ze zásady *in dubio pro reo* a stran skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době činu obviněné, která se nebránila, trval.“⁶² Z tohoto rozhodnutí je možné dovodit, že je-li prokázáno započetí útoku, je pro posouzení extenzivního vybočení nezbytné, aby byl jasně potvrzen i okamžik skončení útoku. Je také nutné posuzovat, zda mohl obránce o svém překročení vědět a šlo-li tedy o překročení úmyslné nebo nedbalostní. K tomu viz. rozhodnutí 1 To 55/93 „Podmínkou trestnosti jednání, které je překročením mezí nutné obrany, např. proto, že útok, proti kterému je obrana zaměřená, již netrvá, je také zavinění vztahující se na tuto skutečnost. V takových případech je třeba také důsledně zjišťovat, zda šlo o úmyslné nebo nedbalostní překročení mezí nutné obrany a přihlížet přitom i k rozrušení obránce vyvolanému útokem.“

⁶⁰ DRAŠTÍK, HASCH, KUČERA, RIZMAN 2007: c.d., s. 309.

⁶¹ ŠÁMAL, PÚRY, RIZMAN 2004: c.d., s. 131.

⁶² DRAŠTÍK, HASCH, KUČERA, RIZMAN 2007: c.d., s. 325.

K extenzivnímu vybočení řadí komentář k trestnímu zákonu⁶³ tzv. předčasnou obranu. Domnívám se však, že je zapotřebí toto odlišit, neboť k excesu může dojít za předpokladu, že jsou (jak je již uváděno) splněny podmínky nutné obrany a obránce je svým jednáním pouze překročil. Předčasná obrana je však situace, kdy k nutné obraně vůbec nedošlo, neboť základním prvkem je útok, který v tomto případě schází. Bez útoku nepřichází v potaz obrana a ani překročení jejích mezí.

3.2. Exces intenzivní

O exces intenzivní se jedná v případě, kdy obránce nedodržel meze nutné obrany spočívající v přiměřenosti způsobu útoku. Jeho obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Jak jsem uvedl již v předchozí kapitole, v české úpravě nutné obrany není vyžadována proporcionalita ani subsidiarita, pouze přiměřenost. Proporcionalita jako možné hledisko je uplatňována u případů s výrazným nepoměrem mezi hrozícím nebezpečím pro chráněný zájem a škodou způsobenou obránce. Současné pojetí nutné obrany je, co se týče její formy a intenzity, poměrně liberální. Neplatí rovnost zbraní a zákon žádným způsobem nevypočítává dovolené nebo nedovolené formy obrany. Proti útoku se tedy lze bránit jakýmkoli způsobem v případě, že obránce zachová intenzitu svého jednání v mezích přiměřenosti. Zajímavý příklad nepřiměřené obrany uvádí Jiří Teryngel ve spojitosti s použitím obranného zařízení. „V praxi byl posuzován případ zahradníka, který pozoroval, že se mu ze záhonů ztrácejí výpěstky. Usuzoval, že mu na ně chodí děti z vedlejší romské kolonie. Obklopil tedy záhony elektrickým drátem, do kterého na noc pouštěl 220 V z normální elektrické sítě. Skutečně došlo k usmrcení asi desetiletého dítěte. Zahradník byl odsouzen pro ublížení na zdraví s následkem smrti.“⁶⁴

⁶³ ŠÁMAL, PÚRY, RIZMAN 2004: c.d., s. 127.

⁶⁴ TERYNGEL 1998: c.d., s. 35.

3.3. Právní postih excessu z nutné obrany

Exces z mezí nutné obrany již není stavem společensky žádoucím. Naopak je to situace pro společnost nebezpečná a protiprávní. Při právní kvalifikaci excessu obránce bude třeba vycházet ze zvláštní části trestního zákoníku a jednání podřadit pod příslušnou skutkovou podstatu konkrétního trestného činu. „*Došlo-li k vybočení z mezí nutné obrany, je to za podmíněk § 41 písm. g) polehčující okolnost.*“⁶⁵ Zákonodárce tím jasně poukázal na fakt, že i když obránce svým jednáním překročil meze nutné obrany a dopustil se trestného činu, stalo se tak za situace, kdy není možné zcela ovládat své jednání a zákon by zde neměl působit příliš tvrdě, aby neodradil ostatní občany od jednání v nutné obraně. K překročení mezí nutné obrany často dochází ze stresového vypětí, které je v takové situace obvyklé a každý člověk na něj reaguje jiným způsobem. Porovnáme-li naši úpravu s úpravou slovenskou (rovněž poměrně čerstvě po rekodifikaci), zjistíme, že slovenský zákonodárce na toto pamatoval. Ustanovení § 25 odst. 3 trestného zákona⁶⁶ uvádí, že ten, kdo odvrací útok způsobem, který není zcela zjevně nepřiměřený útoku, nebude trestně odpovědný, jednal-li v silném rozrušení způsobeném útokem zejména v důsledku zmatku, strachu anebo úleku.

Při posuzování trestnosti bude třeba zkoumat subjektivní stránku jednání obránce (v tuto chvíli již pachatele). Tedy zda překročil meze nutné obrany úmyslně nebo z nedbalosti. Právě správné určení způsobu jednání bude mít velký význam na právní kvalifikaci skutku. K tomuto V. Solnař uvádí: „*Jestliže tedy pachatel překročil meze nutné obrany co do přiměřenosti – usmrtil, ač by stačilo poranit – třeba čin posoudit jako trestný čin vraždy spáchaný za polehčujících okolností, zamýšlel-li pachatele usmrtit. Pokud se pachatel mýlil co do skutkových podmínek zřejmé nepřiměřenosti, byl by beztrestný nebo odpovědný za kulpózní delikt.*“⁶⁷

Současná (ale i předchozí) trestní úprava v ustanovení § 41 písm. g) posuzuje překročení mezí nutné obrany jako polehčující okolnost. Zákonodárce tím dává najevo, že jednání jehož se pachatel dopustil, má i přes svou následnou protiprávnost prospěšný účel. Bylo by nesprávné proto obránce, který při výkonu nutné obrany, kdy nepochybně jednal v silném rozrušení a pod vlivem silného

⁶⁵ JELÍNEK 2009: c.d., s. 255.

⁶⁶ Zákon č. 300/2005 Z.z., trestný zákon.

⁶⁷ SOLNAŘ, FENYK, CÍSAŘOVÁ, 2005: c.d., s. 156.

stresu, soudit se stejnou tvrdostí jako každého jiného pachatele. Takové odsouzení jeho činu by mělo negativní dopad na společenské vnímání nutné obrany. *„Jednání v nutné obraně je právem občana, nikoliv jeho povinností. Jestliže občan nemá náležité záruky beztrestnosti svého jednání, resp. výrazného snížení trestního postihu při excesu, nadvýkon tohoto svého práva z těchto důvodů v mnoha případech rezignuje a podstatně se tak snižuje účinnost nutné obrany jako nástroje boje s trestnou činností.“*⁶⁸

Obránce se při excesu z dovoleného jednání může dopustit převážně těchto deliktů: ublížení na zdraví, zabití a usmrcení z nedbalosti.

Ublížení na zdraví bude zřejmě nejčastějším druhem následku excesu. Trestní zákoník tento skutek dále diferencuje podle subjektivní stránky na ublížení na zdraví úmyslné a z nedbalosti (§ 146 a § 148 TrZ) a podle závažnosti následku na těžké a „normální“, a to jak ve formě nedbalostní, tak úmyslné (§ 148 a § 145 TrZ). Trestní zákoník odlišně od předchozí úpravy nezná trestný čin ublížení na zdraví s následkem smrti (v nedbalostní formě). Pro tento případ zavádí novou skutkovou podstatu jež zákonodárce označil jako usmrcení z nedbalosti. Usmrcení při těžkém ublížení na zdraví (ve formě úmyslu) zachoval v § 145 odst. 3 TrZ. Nově trestní zákoník zavádí i zvláštní privilegovanou skutkovou podstatu vztahující se k ublížení na zdraví. Je to ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky, jež je vloženo pod § 146a. Tato skutková podstata byla do trestního zákoníku zavedena až v legisvakannční lhůtě. *„Dodatečné zavedení ustanovení § 146a, bylo nutné k tomu, aby se odstranil nedostatek přijaté legislativní předlohy a aby se doplnila diferenciací různě závažných úmyslných útoků proti životu z hlediska míry úmyslného způsobení následku i na různě závažné úmyslné útoky proti zdraví.“*⁶⁹ Právě ublížení na zdraví v této své privilegované formě bude nejspíše do budoucna nejčastějším případem právní kvalifikace excesu. Tento trestný čin trestní zákoník definuje v § 146a odst. 1 následovně: Kdo jinému úmyslně způsobí ublížení na zdraví v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženého jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody až na jeden rok. V porovnání s ublížením na zdraví podle § 146, kdy trest odnětí svobody činí šest měsíců až tři léta, je exces hodnocený podle tohoto ustanovení na první pohled

⁶⁸ KUČHTA 1999: c.d., s. 169.

⁶⁹ JELÍNEK 2009: c.d., s. 493.

zvýhodňován. Stejným způsobem se zákonodárce vypořádal i s excesem vedoucím k těžkému ublížení na zdraví. Kvalifikaci takového skutku obsahuje § 146a odst. 3 s tím, že pachateli hrozí trest odnětí svobody až na čtyři léta. Je třeba zmínit, že § 146a odst. 5 uvádí, že odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 nebo 3 smrt. Toto je třeba odlišit od trestného činu zabití podle § 141, kde k usmrcení dojde úmyslným jednáním pachatele, který tak jednal v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného. Jednání v případě § 146a odst. 5 vede k úmyslnému ublížení na zdraví, smrt je následkem nedbalostním, jež nastala v důsledku jednání pachatele, avšak usmrcení poškozeného nebylo jeho úmyslem.

Trestný čin zabití podle § 141 tvoří privilegovanou skutkovou podstatu vraždy. Jde o úmyslné jednání pachatele, jehož se dopustí za výše uvedených „polehčujících“ okolností. *„Podle současné právní úpravy jde o silné rozrušení pachatele vyvolané jeho emotivními stavy určité povahy anebo o silné rozrušení pachatele, které nastalo jako důsledek jednání poškozeného, jež je možno označit za zavrženíhodné.“*⁷⁰ Přesné stanovení toho, co je stavem silného rozrušení či zavrženíhodným jednáním poškozeného, nyní leží na bedrech obecných soudů, jež se s těmito termíny musí ve své rozhodovací praxi vypořádat.

Trestní zákoník obsahuje ještě jeden nový trestný čin, a to v § 143 usmrcení z nedbalosti. Na rozdíl od vraždy a zabití, jež jsou činy úmyslnými, jde o nedbalostní delikt, jenž je připisován pachateli v případě, že svým jednáním nemá v úmyslu ublížit poškozenému na zdraví nebo jej usmrtit, avšak poškozený v důsledku jeho nedbalostního jednání zemře.

Jak je z výše uvedeného patrné, zákonodárce se velmi detailně vypořádal s problematikou právní kvalifikace excesu nutné obrany. Zavedení nových skutkových podstat se značně mírnějšími trestními sazbami může mít v praxi velký dopad na využívání nutné obrany. Předchozí úprava, která v tomto mlčela, nechávala obránce často v nejistotě ohledně výše hrozící trestní sazby a negativně ovlivňovala kvantitu jednání v nutné obraně.

⁷⁰ JELÍNEK 2009: c.d., s. 478.

4. Porovnání nutné obrany s vybranými okolnostmi vylučujícími protiprávnost

Aby byl výklad o nutné obraně kompletní, je nezbytné jeho doplnění o srovnání s vybranými okolnostmi vylučujícími protiprávnost. Základní údaje o pojmu okolnosti vylučující protiprávnost jsou uvedeny již v první kapitole. Na tomto místě se již budeme podrobněji zabývat srovnáním vybraných okolností vylučujících protiprávnost s nutnou obranou. Nejdůležitější bude srovnání nutné obrany s krajní nouzí, neboť tyto dva instituty trestního práva k sobě mají pojmově nejbližší a jejich nedůsledné rozlišování může vést k matení laické veřejnosti. Dále se zaměříme na oprávněné použití zbraně a nově také na svolení poškozeného, které bylo mezi okolnosti vylučující protiprávnost zařazeno v rámci rekodifikace, i když již dříve bylo za okolnost vylučující protiprávnost považováno teorií i praxí. Nakonec se zmíníme o jedné neupravené okolnosti vylučující protiprávnost s označením výkon práv a povinností.

4.1. Nutná obrana a krajní nouze

Krajní nouzi definuje zákonodárce v ustanovení § 28 odst. 1 TrZ jako čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem. Takové jednání není považováno za trestný čin. Nejprve je třeba vymezit jaké podmínky musí být obligatorně splněny, aby se mohlo jednat o stav opravňující k jednání v krajní nouzi. Ze zákonné definice krajní nouze můžeme extrahovat tyto body:

- a) Je zapotřebí, aby existovalo reálné nebezpečí hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem.
- b) Takové nebezpečí musí hrozit bezprostředně (musí být dodržena místní a časová souvislost).
- c) Nebezpečí nebylo možno odvrátit jiným, mírnějším způsobem (je zde povinnost subsidiarity).

- d) Následek způsobený jednáním v krajní nouzi nesmí být stejně závažný nebo dokonce závažnější než následek, který hrozil samotným nebezpečím (povinnost proporcionality).
- e) A ten, komu nebezpečí hrozilo, neměl zákonem stanovenou povinnost takové nebezpečí snášet.

*„Krajní nouzí je označován takový stav, kdy je možné chránit zájem, který chrání trestní zákon, jen tím, že se obětuje jiný takový zájem.“*⁷¹ J. Teryngel uvádí ve své publikaci zajímavý příklad jednání v krajní nouzi. Považuje za souladné se zákonem jednání poštovní doručovatelky, kterou přepadne lupič a pod hrozbou podpořenou namířenou zbraní žádá peníze. Vydáním peněz v jiné situaci, při absenci lupičova trestného jednání, by se doručovatelka dopustila trestného činu zpronevěry. Avšak za situace, kdy na ni lupič míří zbraní, jedná se o krajní nouzi a poštovní doručovatelka bude beztrestná.⁷² Judikatura uvádí množství příkladů jednání v krajní nouzi, např. R 19/1968-III – *„Jede-li řidič motorového vozidla v podnapilém stavu jenom proto, aby po dopravní nehodě zajistil lékařskou pomoc pro zraněného účastníka nehody, přichází v úvahu posouzení tohoto jednání z hlediska ustanovení o krajní nouzi.“*⁷³

V čem tedy spočívá rozdílnost nutné obrany od krajní nouze? Při srovnání s § 29 odst. 1 TrZ nalezneme tyto odlišnosti:

- § Krajní nouze směřuje proti nebezpečí. Nutná obrana proti útoku.
- § Jednání v krajní nouzi musí splňovat požadavek subsidiarity. Jednání v nutné obraně nikoliv.
- § Krajní nouze musí splňovat požadavek proporcionality. Nutná obrana nemusí.
- § Z jednání v krajní nouzi je vyloučen takový subjekt, jenž má zákonem stanovenou povinnost dané nebezpečí snášet. V nutné obraně může jednat i takový subjekt.

⁷¹ ŠÁMAL, PÚRY, RIZMAN 2004: c.d., s. 132.

⁷² TERYNGEL 1998: c.d., s. 36-37.

⁷³ ŠÁMAL, PÚRY, RIZMAN 2004: c.d., s. 135.

Nebezpečím se rozumí stav hrozící poruchou.⁷⁴ Příčiny nebezpečí mohou být spatřovány v jednání člověka, ale i v živelních pochodech přírody. To je třeba považovat za základní rozdíl. Útok může být pouze vědomé jednání člověka (útočníka), přičemž nebezpečí může mít svůj základ i nezávisle na lidské vůli (povodeň, požár lesa způsobený zásahem blesku apod.). „*Při nutné obraně je obranné jednání vždy od počátku zaměřeno proti útočníkovi, a tomuto útočníkovi je také vždy působena škoda. Při krajní nouzi směřuje jednání proti někomu jinému, třetí osobě, která se na vzniku nebezpečí nebo útoku ani nepodílí, nenese na něm žádnou vinu, mnohdy nebývá na místě činu ani přítomna.*“⁷⁵ Jak je patrné, nutná obrana je ve vztahu ke krajní nouzi speciálním případem. Útok je možno považovat za specifický a konkretizovaný případ nebezpečí. J. Jelínek k tomu uvádí, že útok je úmyslné protiprávní jednání člověka, tedy že je vlastně kvalifikovaným nebezpečím.⁷⁶ Z toho jsou zřejmé i důvody odlišení krajní nouze a nutné obrany, co do požadavku proporcionality a subsidiarity. Jednání v nutné obraně postihuje přímo útočníka a jemu je také obráncem způsobena škoda. Jak uvádí R. Fico, pachatelé úmyslných trestných činů si nezaslouží žádné ohledy. Je tedy spravedlivé, že vůči útočníkovi neexistuje požadavek subsidiarity ani proporcionality. Pokud by tomu tak bylo, nutná obrana by nemohla být efektivně využívána, neboť by byla pro běžného občana nacházejícího se v takové situaci příliš právně komplikovaná, a tím nepřehledná. Naopak při krajní nouzi jednání nesměruje vůči útočníkovi, protože ten tu chybí. Směřuje k odvrácení nebezpečí a takovým jednáním může dojít ke způsobení škody třetím osobám. Za těchto okolností se požadavek subsidiarity a proporcionality jeví jako opodstatněný.

4.2. Nutná obrana a oprávněné použití zbraně

Oprávněné použití zbraně je obsaženo v § 32 TrZ. Trestný čin nespáchá ten, kdo použije zbraně v mezích stanovených jiným právním předpisem. Tímto jiným právním předpisem, který stanovuje konkrétní podmínky oprávněného použití zbraně je např. z.č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, z.č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky (dále jen ZoPČR), z.č. 154/1994 Sb.,

⁷⁴ JELÍNEK 2009: c.d., s. 243.

⁷⁵ KUČHTA 1999: c.d., s. 179.

⁷⁶ JELÍNEK 2009: c.d., s. 249.

o Bezpečnostní informační službě apod. Jak je na první pohled patrné, jedná se o právní předpisy veřejnoprávní povahy. „*Příslušnými zákonnými předpisy se rozumí především zákony, ale mohou to být i podzákonné právní předpisy vydané v mezích stanovených zákonem pro činnost ozbrojených sil a sborů, které použití zbraně blíže konkretizují.*“⁷⁷

Za oprávněné použití zbraně nelze považovat použití legálně držené střelné zbraně soukromou osobou. Takové jednání by bylo možno posuzovat (při splnění všechno ostatních podmínek) za nutnou obranu. Oprávněné užití zbraně se vztahuje na užití zbraně příslušníky policie, zpravodajské služby, vězeňské služby apod. v rámci plnění úkolů, jež jsou zákonem svěřeny do jejich působnosti. Jedná se tedy o zákonem dovolené případy užití služební zbraně. Podmínky legálního použití služební zbraně jsou v jednotlivých předpisech stanoveny různě, podle povahy daných úkolů. Liší se i v tom, co je za zbraň považováno.

Jako příklad ve zvláštním zákoně si uvedeme ustanovení § 56 an. ZoPČR. V odstavci prvním je uveden taxativní výčet případů, kdy je policista oprávněn legálně použít zbraň. Jsou jimi například situace:

- § Jestliže se nebezpečný pachatel, proti němuž zakročuje, na jeho výzvu nevzdá nebo se zdráhá opustit úkryt.
- § Aby zamezil útěku nebezpečného pachatele, jehož nemůže jiným způsobem zadržet.
- § Aby odvrátil násilný útok, který ohrožuje střežený nebo chráněný objekt anebo prostor.
- § Nelze-li jinak překonat aktivní odpor směřující ke zmaření jeho závažného zákroku.
- § Nelze-li jinak zadržet dopravní prostředek, jehož řidič bezohlednou jízdou vážně ohrožuje život nebo zdraví osob a na opětovnou výzvu nebo znamení daného podle právního předpisu nezastaví.

Navíc je policista oprávněn použít zbraň v nutné obraně a krajní nouzi. Je ovšem velmi důležité poukázat na to, že podle § 56 odst. 2 ZoPČR, je použití zbraně ve výše uvedených případech (včetně nutné obrany i krajní nouze)

⁷⁷ ŠÁMAL, PÚRY, RIZMAN 2004: c.d., s. 137.

přípustné jen za předpokladu, že užití donucovacího prostředku by bylo zřejmě neúčinné. Toto ustanovení obsahuje naprosto jasnou povinnost určité formy subsidiarity, a to i pro jednání v nutné obraně. Navíc je před použitím zbraně v uvedených případech policista povinen vyzvat osobu, proti které zakročuje, aby upustila od protiprávního jednání s výstrahou, že bude použito zbraně. K tomu je policista povinen při použití zbraně dbát nutné opatrnosti, zejména neohrozit život jiných osob, a co nejvíce šetřit život osoby proti níž zákrok směřuje.

Zákon o Policii ČR navíc pro své účely definuje pojem zbraň. Zbraní je podle něj zbraň střelná včetně střeliva a doplňků zbraně, zbraň bodná a sečná, výbušnina, speciální výbušný předmět, průlomový pyrotechnický prostředek a speciální náloživo. Liší se tedy od definice zbraně dle trestního zákoníku.

4.3. Nutná obrana a svolení poškozeného

Svolení poškozeného jako okolnost vylučující protiprávnost je v trestním zákoníku novinkou a je obsaženo v ustanovení § 30 TrZ. „*Svolením se stává čin, jenž by byl jinak nedovoleným zásahem do práv poškozeného, činem dovoleným, oprávněným.*“⁷⁸ Při svolení poškozeného je však třeba splnit zákonem požadované náležitosti, aby takový souhlas mohl vyvolat požadované právní následky.

- § Svolení může být uděleno pouze v takových věcech, ve kterých může osoba samostatně a bez omezení rozhodovat sama.
- § Svolení musí být dáno předem nebo současně s jednáním osoby páčající čin jinak trestný.
- § Svolení musí splňovat podstatné náležitosti právního úkonu. Musí tedy být učiněno dobrovolně, určitě, srozumitelně a vážně.
- § Nelze dát souhlas k ublížení na zdraví či usmrcení s výjimkou lékařského zákroku de lege artis.

⁷⁸ JELÍNEK 2009: c.d., s. 256.

Souhlas může být za určitých okolností poskytnut i dodatečně, ovšem jen v případě, že pachatel mohl důvodně předpokládat, že poškozený by tento souhlas jinak udělil vzhledem k okolnostem případu a svým poměrům.

Proti takto dovolenému jednání je nutná obrana nepřípustná, neboť souhlas poškozeného vylučuje protiprávnost takového činu a díky tomu neohrožuje zájem chráněný trestním zákonem. Problematikou pomoci v nutné obraně a jednání třetí osoby při existenci svolení poškozeného jsme se zabývali již ve druhé kapitole.

4.4. Nutná obrana a výkon práv a povinností

Vztah této okolnosti vylučující protiprávnost k nutné obraně si nejlépe ukážeme na konkrétním případě z praxe. Je jím rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 572/2006. V tomto případě se jednalo o tuto situaci. Zaměstnanec bezpečnostní služby přistihl obviněného při krádeži zboží v obchodě. Vyzval jej, aby s ním odešel do služební místnosti. Tam jej požádal, aby se podrobil osobní prohlídce za účelem nalezení ukradeného zboží. Obviněný toto však odmítl a se slovy „žádná prohlídka se konat nebude“ vytáhl pistoli a namířil na zaměstnance bezpečnostní služby. Ten mu však zbraň vytrhl z ruky.⁷⁹

Otázkou je, zda se dá jednání obviněného považovat za jednání v nutné obraně či trestný čin vydírání. Nejvyšší soud se k tomu postavil jednoznačně a věc posoudil následovně. „*V daném případě je nutné posuzovat počínání zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby, kteří nebyli povoláním státním orgánem, z hlediska svépomoci ve smyslu ustanovení § 6 ObčZ, podle něhož ze situace, kdy bezprostředně hrozí neoprávněný zásah do práva, může ten, kdo je takto ohrožen, přiměřeným způsobem zásah sám odvrátit.*“⁸⁰

Z výše uvedeného jednoznačně vyplývá, za jakých okolností je jednání, které by jinak mělo znaky trestného činu, jednáním dovoleným a osoba, jež takto koná, beztrestná. Jde tedy o situace, kdy je jednání, které by jinak naplnilo znaky trestného činu, dovolené na základě zvláštního zákona. V našem případě, je založeno občanským zákoníkem, ale může se jednat o celou škálu předpisů.

⁷⁹ PÚRY, František. *K nepřípustnosti nutné obrany proti útokům zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby učiněným za podmínek svépomoci při ochraně zboží v obchodním domě*. Trestněprávní revue, 2007, roč. 6, č. 1, s. 18.

⁸⁰ Tamtéž s. 19.

Stejnou právní ochranu požívá i jednání, jež vykazuje plnění povinností, plnění závazného rozkazu, výkon povolání či výkon dovolené činnosti.⁸¹

⁸¹ Srov. JELÍNEK 2009: c.d., s. 262-265.

5. Vztah nutné obrany k vybraným trestným činům

V páté kapitole uvedeme vztah nutné obrany k vybraným trestným činům. Pomineme trestné činy úmyslného či nedbalostního ublížení na zdraví, neboť ty byly předmětem kapitoly právní kvalifikace excessu z mezí nutné obrany. Rozebereme vztah nutné obrany k trestným činům rvačky, násilí proti úřední osobě a porušování domovní svobody, jež nám pomohou výklad o nutné obraně jako okolnosti vylučující protiprávnost ucelit a završit.

5.1. Rvačka

Trestný čin rvačky je obsažen v ustanovení § 158 TrZ. Zákon nepodává legální definici rvačky, avšak teorie a soudní praxe vymezily pojem rvačky poměrně jednoznačně. *„Rvačkou se rozumí vzájemné napadání nejméně tří osob (účastníků rvačky), které se navzájem ohrožují na zdraví nebo na životě. Je nerozhodné, jakým způsobem se účastníci rvačky napadají. Všichni jsou zároveň obránci i útočníky. Pachatel trestného činu rvačky podle § 225 tr. zák. je zároveň předmětem útoku ze strany jiného pachatele – účastníka rvačky.“*⁸²

V souvislosti s nutnou obranou je zapotřebí co nejpřesněji určit, za jakých podmínek může být nutná obrana při rvačce přípustná. *„Při rvačce, kde se útoky stran navzájem střídají, je nutná obrana vyloučena.“* (Sbírka rozhodnutí NS 1919 – 1948 Vážný 63/1921).⁸³ Také viz. R 36/1960 *„Trestného činu rvačky se dopouští nikoliv ten, kdo se brání útoku byť i více útočníků, nýbrž ten, kdo se účastní rvačky za účelem úmyslného ohrožení života nebo zdraví jiného.“* Nebo R 16/1986 *„Nemohou se za rvačku pokládat případy, kdy jedna osoba nebo skupina osob je napadena více útočníky a brání se jen proti jejich útoku. Účastníkem rvačky také není pro nedostatek subjektivní stránky ten, kdo zasáhne do rvačky ve snaze ji přerušit, aby nedošlo ke zranění útočníků.“* Účast na trestném činu rvačky v postavení pachatele vylučuje použití nutné obrany proti ostatním účastníkům střetnutí. Jejich vzájemné útoky i obrana proti nim budou součástí skutkové

⁸² JELÍNEK, Jiří; a kol. *Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 25. vydání. Praha : Linde, 2007. s. 275.

⁸³ DRAŠTÍK, HASCH, KUČERA, RIZMAN 2007: c.d., s. 253.

podstaty a nevytváří podmínky vzniku situace nutné obrany. Zajímavá by však byla situace, kdy by si účastníci rvačky mezi sebou dohodli pravidla srážky. Tento problém se jeví v současnosti jako velmi aktuální, neboť k takovým střetům s dohodnutými pravidly dochází čím dál častěji např. mezi fanoušky fotbalových klubů. Ovšem podle § 30 TrZ by tento souhlas nevyvolal požadované právní následky v podobě beztrestnosti, neboť by nebyl udělen v souladu s rozsahem oprávnění poškozeného. Jak jsme uvedli v předchozí kapitole, nelze udělit souhlas k ublížení na zdraví či usmrcení s výjimkou lékařského zákroku de lege artis. Ovšem v případě, kdyby bylo možné udělit souhlas s takovýmto jednáním, mohlo by při překročení souhlasu dojít k situaci, jež by umožňovala nutnou obranu. Např. při dohodnutém střetnutí s „holýma rukama“ by jeden z účastníků vytáhl nůž. Pokud by v takové situaci bylo možné udělit souhlas, bylo by použití zbraně v zápase překročením souhlasu a mohla by být proti tomuto jednání použita nutná obrana.

Avšak za současného právního stavu je toto nepřijatelné. Můžeme se však domnívat, že v případě, kdyby se účastníci skutečně dohodli na vzájemném napadnutí a stanovili by si pravidla, bylo by použití nutné obrany při jejich překročení možno hodnotit za pomoci ustanovení o skutkovém omylu. Ovšem tento omyl by se vztahoval již na počáteční udělení souhlasu, neboť jak jsme již uvedli výše, není v tomto případě souhlas poškozeného přípustný. Právní kvalifikace by v takovém případě byla velmi obtížná.

5.2. Násilí proti úřední osobě

Trestný čin násilí proti úřední osobě je obsažen v § 325 TrZ. Jedná se o novum, avšak pouze v pojmu úřední osoby, neboť v předchozí úpravě existoval trestný čin útok na veřejného činitele. Porovnáme-li obě ustanovení, zjistíme, že se v zásadních charakteristických znacích neliší. Odlišné je zde fakticky pouze označení objektu. Veřejným činitelem podle § 89 odst. 9 trestního zákona z roku 1961 je volený funkcionář nebo jiný odpovědný pracovník orgánu státní správy a samosprávy, soudu nebo jiného státního orgánu nebo příslušník ozbrojených sil nebo bezpečnostního sboru, soudní exekutor při výkonu exekuční činnosti, sepisování exekutorských zápisů a při činnostech vykonávaných z pověření soudu

podle zvláštního právního předpisu, pokud se podílí na plnění úkolů společnosti a státu a používá přitom pravomoci, která mu byla v rámci odpovědnosti za plnění těchto úkolů svěřena. Při výkonu oprávnění a pravomocí podle zvláštních právních předpisů je veřejným činitelem také fyzická osoba, která byla ustanovena lesní stráží, vodní stráží, stráží přírody, mysliveckou stráží nebo rybářskou stráží.

Podle § 127 odst. 1 TrZ je úřední osobou soudce, státní zástupce, prezident České republiky, poslanec nebo senátor Parlamentu České republiky, člen vlády České republiky nebo jiná osoba zastávající funkci v jiném orgánu veřejné moci, člen zastupitelstva nebo odpovědný úředník územní samosprávy, orgánu státní správy nebo jiného orgánu veřejné moci, příslušník ozbrojených sil nebo bezpečnostního sboru nebo strážník obecní policie⁸⁴, soudní exekutor při výkonu exekuční činnosti a při činnostech vykonávaných z pověření soudu nebo státního zástupce, notář při provádění úkonů v řízení o dědictví jako soudní komisař, finanční arbitr a jeho zástupce, fyzická osoba, která byla ustanovena lesní stráží, stráží přírody, mysliveckou stráží nebo rybářskou stráží.

Došlo tedy spíše ke zpřesnění termínu než k nějaké radikální změně pojetí. Je tak nadále možné vycházet z judikatury vztahující se k předešlé úpravě. O rozsahu a přípustnosti nutné obrany proti jednání úřední osoby panuje v právní obci názorová nejednotnost. Obecně jsou zde dvě formy řešení, a to nutná obrana je obecně přípustná a nutná obrana je obecně nepřípustná. Zásadní je, že v této problematice dochází k prolínání správního a trestního práva, neboť jednání správních orgánů, proti kterým nutná obrana směřuje, jsou legálně obsažena v předpisech správního práva. Problematika zákonnosti nutné obrany nás bude zajímat hlavně v případech tzv. bezprostředních zásahů (či zákroků).⁸⁵

Ze současného pojetí správně právní nauky zjistíme, že ve správním právu platí tzv. presumpce správnosti správního aktu. Dle Josefa Staši „*pro správní akty platí tzv. presumpce správnosti, která znamená, že na správní akt se hledí jako na bezvadný, pokud není úředně shledán opak.*“⁸⁶ Tento princip správního práva nemá zákonný podklad, avšak je teorií i praxí uznáván jako obecně platný.

⁸⁴ K tomuto např. rozhodnutí 3 Tdo 887/2003

⁸⁵ Vladimír Sládeček tento pojem definuje následovně. Bezprostřední zásah je jednostranným úkonem orgánu veřejné správy, zpravidla prováděný jednotlivcem, který směřuje k odvrácení bezprostředně hrozícího nebezpečí ohrožení či porušení chráněného statku. SLÁDEČEK, Vladimír. *Obecné správní právo*. Praha : ASPI, 2005. s. 141.

⁸⁶ STAŠA, Josef. *Správní akty*. In HENDRYCH, Dušan; a kol. *Správní právo. Obecná část*. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009. s. 225.

Obdobu tohoto principu lze najít v souvislosti s tzv. veřejnými listinami v ustanovení § 53 odst. 3 z.č. 500/2004 sb., správní řád (dále jen SpŘ), kde je uvedeno, že listiny vydané soudy České republiky nebo jinými státními orgány nebo orgány územních samosprávných celků v mezích jejich pravomoci, jakož i listiny, které jsou zvláštními zákony prohlášeny za veřejné, potvrzují, že jde o prohlášení orgánu, který listinu vydal, a není-li prokázán opak, potvrzují i pravdivost toho, co je v nich osvědčeno nebo potvrzeno. Platí-li tedy presumpce správnosti správního aktu, není možné takovýto vadný akt, který nebyl změněn nebo zrušen, považovat za protiprávní. Takový správní akt nebude ohrožovat zájem chráněný trestním zákonem a nebude proti němu připuštěna nutná obrana.

Za správní akt lze podle Zdeňka Lukeše považovat i bezprostřední zákrok bezpečnostního orgánu.⁸⁷ S tímto však nelze souhlasit. V. Sládeček k tomu uvádí, že „*bezprostřední zásah je úkonem veřejné správy, který se svou povahou blíží správním aktům. Od správních aktů se liší tím, že mu nepředchází správní řízení.*“⁸⁸ Shodně J. Staša považuje bezprostřední zásah za faktickou formu správní činnosti, jehož dominantním znakem je neformálnost, čímž se odlišuje od správního aktu.⁸⁹ S ohledem na tyto názory není možné vztáhnout presumpci správnosti správních aktů i na bezprostřední zásahy, které jsou jinou, od vydávání správních aktů odlišnou formou činnosti státní správy. „*To může vést k závěru, že bezprostřední zákrok není správním aktem, ale pouze správním úkonem, kde se presumpce správnosti neuplatní a v případě nezákonnosti nebo vadnosti lze využít práva nutné obrany.*“⁹⁰ S tímto názorem souhlasí i V. Mikule neboť k tomuto poznamenává, že „*lze všeobecně předpokládat, že nutná obrana je přípustná, jestliže do osobní svobody občana zasahuje úřední osoba, do jejíž pravomoci zásahy takového druhu vůbec nepatří, anebo taková osoba, do jejíž pravomoci sice takové zásahy obecně patří, v konkrétním případě však pro takový zásah chybí jakékoliv zákonné zmocnění.*“⁹¹ J. Kuchta dále uvádí, že presumpce správnosti se nevztahuje na nicotné akty (tzv. paakty) a tvrdí, že proti takovýmto

⁸⁷ LUKEŠ, Zdeněk. *Základy bezpečnostního práva*. Praha : Academia, 1971. s. 121.

⁸⁸ SLÁDEČEK 2005: c.d. s. 142.

⁸⁹ STAŠA, Josef. *Faktické pokyny a donucovací úkony*. In HENDRYCH, Dušan; a kol. *Správní právo. Obecná část*. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009. s. 277.

⁹⁰ KUCHTA, Josef. *Nutná obrana proti útokům veřejných činitelů*. Bulletin advokacie, 1988, č. 2, s. 53.

⁹¹ MIKULE, Vladimír. *Ochrana proti zásahům, které nejsou rozhodnutím*. In HENDRYCH, Dušan; a kol. *Správní právo. Obecná část*. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009. s. 713.

správním aktům je nutná obrana přípustná.⁹² Ovšem je třeba znovu poznamenat, že bezprostřední zásah není správním aktem a nepřipadá v potaz ani jeho nicotnost, protože se jedná o specifickou „vlastnost“ správního aktu. Samotnou nicotnost správního aktu definuje § 77 SpŘ a týká se správních rozhodnutí vydaných ve správním řízení a nikoliv zákroků či zásahů, které nejsou správními rozhodnutími.

K této problematice se váže rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR sp. zn. 4 Tz 128/76 (Sb. rozh. tr. č. 55/1977), ve kterém je uvedeno, že *„překonání odporu, který směřuje ke zmaření oprávněného služebního zákroku, je právem i povinností příslušníka Sboru národní bezpečnosti. Proto nutná obrana proti takovému zákroku příslušníků SNB není přípustná a použití násilí k zamezení zákroku je třeba považovat za trestný čin útoku na veřejného činitele.“*⁹³ Nebo R 47/1980 *„Jestliže policista překročí svou pravomoc a uskutečňuje zákrok, k němuž není podle zákona oprávněn, nepožívá ochrany veřejného činitele. Útok na jeho zdraví při takovém zákroku, jestliže občan překročil hranice nutné obrany, je možno případně posoudit jen jako trestný čin proti zdraví.“*⁹⁴

Lze tedy shrnout, že výkon nutné obrany proti zásahům či zákrokům úřední osoby je možné obecně připustit za splnění požadavku excesu z pravomoci svěřené dané úřední osobě právním předpisem. Jedině v takovém případě, kdy úřední osoba jedná bez zákonného zmocnění, je nutná obrana připuštěna, neboť takové jednání se dostává ostře do kontrastu se zájmy chráněnými trestním zákonem.

5.3. Porušování domovní svobody

Skutková podstata trestného činu porušování domovní svobody je uvedena v § 178 TrZ. Dopustí se jej ten, kdo neoprávněně vnikne do obydlí jiného nebo tam neoprávněně setrvá. Obydlím se dle § 133 TrZ rozumí dům, byt nebo jiná prostora sloužící k bydlení a příslušenství k nim náležející. Dle rozhodnutí R 16/1995 *„ustanovením o trestném činu porušování domovní svobody je chráněna svoboda obydlí oprávněného uživatele bytu před neoprávněnými zásahy*

⁹² KUČTA 1988: c.d., s. 53.

⁹³ DRAŠTÍK, HASCH, KUČERA, RIZMAN 2007: c.d., s. 306.

⁹⁴ ŠÁMAL, PÚRY, RIZMAN 2004: c.d., s. 130.

*kohokoliv, tedy i vlastníka nemovitosti, v níž se byt nachází.*⁹⁵ Ochranu stejně jako dům či byt požívají i jiné objekty např. zahrádkářské chatky, pokud slouží k rekreaci (srov. R 36/1988). *„Proti útoku, který směřuje proti domovní svobodě, je přípustná nutná obrana. V takovém případě trvá útok až do doby, než se podaří útočníka, který vnikl do domu anebo bytu jiného vyhnat. Jednání útočníka, namířené proti osobě, která jedná v nutné obraně, je třeba považovat za pokračování v útoku bez ohledu na to, zda útok byl od počátku namířený proti osobě, která jedná v nutné obraně, anebo proti jiné osobě.*⁹⁶ Srov. R 47/1997 *„Podmínky nutné obrany ve smyslu § 13 TrZ mohou být splněny i v případě, kdy oprávněný uživatel domu nutí jiného jednáním, které by jinak bylo trestným činem, např. pohrůžkou násilí, aby odešel z místa, které požívá ochrany domovní svobody a na němž neoprávněně setrvává.*⁹⁷

Nutnou obranu proti porušování domovní svobody však nelze chápat ve smyslu pořekadla *„můj dům, můj hrad“*, jak je to patrné např. v právním systému USA, kde je chráněna domovní svoboda ve velmi širokém smyslu.

⁹⁵ Tamtéž s. 1402.

⁹⁶ ŠÁMAL, PÚRY, RIZMAN 2004: c.d., s. 1399.

⁹⁷ Tamtéž s. 131.

6. Úvahy de lege lata

S prvním lednem roku 2010 nabyl účinnosti dlouho očekávaný nový trestní zákoník, čímž byla fakticky završena rekodifikace českého trestního práva. Současné pojetí nutné obrany v novém trestním zákoníku se nikterak neliší od předchozí právní úpravy. V průběhu rekodifikace však bylo třeba vyřešit návrhy na provedení změn v ustanovení § 13 (nyní § 29). Nebylo vyhověno návrhům na změnu formulace nutné obrany po vzoru rakouské či německé úpravy, jejímž základem je nutnost či potřebnost obrany k odvrácení útoku spolu s pojmem zcela zjevná nepřiměřenost způsobu útoku. Navrhované ustanovení pracovalo s definicí, že se nejedná o nutnou obranu, jestliže byla obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku anebo okolnostem vztahujícím se k osobě útočnicka nebo k osobě obránce.⁹⁸ Nakonec nebylo shledáno jako potřebné provádět v nutné obraně takovéto výrazné koncepční změny, když nutnost obrany jako její esenciální prvek dostatečně vyplývá již ze samotného názvu této okolnosti vylučující protiprávnost.⁹⁹

Nutná obrana tak zůstala zachována ve své původní podobě jako má po novele z počátku devadesátých let. Co se však změnilo a může výrazným způsobem ovlivnit nutnou obranu, je pojetí některých trestných činů proti životu a zdraví. V nich se přímo odrážejí názory zastánců výše uvedených navrhovaných změn. Jedná se především o trestné činy zabití či usmrcení z nedbalosti, o kterých jsme podrobně pojednali ve třetí kapitole. Nutná obrana, v podobě v jaké byla původně navrhována, u nás sice neuspěla, avšak je podobným způsobem formulována u našich slovenských sousedů. V jejich trestním zákoníku je nutná obrana definována jako čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem. Takové jednání není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená útoku, zejména k jeho způsobu, místu a času, okolnostem vztahujícím se k osobě útočnicka anebo k osobě obránce. Ten, kdo odvrací útok uvedeným způsobem,

⁹⁸ Více viz. např. KUCHTA, Josef. *Několik poznámek k postavení okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona*. Trestněprávní revue, 2003, roč. 2, č. 2, s. 47-52.

⁹⁹ Srov. viz. DOLENSKÝ, Adolf. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)*. Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 19-26.

nebude trestně odpovědný, jednal-li v silném rozrušení způsobeném útokem, zejména v důsledku zmatku, strachu anebo úleku. Pokud se někdo vzhledem k okolnostem případu mylně domnívá, že útok hrozí, nevylučuje to trestní odpovědnost za čin spáchaný z nedbalosti, pokud omyl spočívá v nedbalosti.¹⁰⁰ Naše úprava se vyhnula posuzování beztrestnosti u pachatele, který jednal v silném rozrušení, zmatku, strachu či úleku, tedy ve stavu silného afektu. J. Kuchta k tomuto uvádí, že „určování trestnosti či beztrestnosti pouze na základě zjišťování přítomnosti určitého druhu afektů, a jejich konkrétního vlivu na jednání je důkazně nespolehlivé a při platnosti procesní zásady *in dubio pro reo* by mohlo vést ke zneužívání takové úpravy, kdy by se zřejmě často v trestním řízení nepodařilo vyvrátit obhajobu obviněných, že jednali v afektu.“¹⁰¹ Tomuto názoru odporuje Jiří Hruška, který zastává stanovisko, „že veškeré nebezpečí vyplývající z útoku by měl nést útočník, který se dobrovolně rozhodl, že poruší zájmy chráněné trestním zákonem.“¹⁰²

Poměrně brzy po sestavení byl návrh ustanovení o nutné obraně obsahující výše uvedené prvky zamítnut. Ke změně definice nutné obrany tak nakonec nedošlo. I přestože o průběhu rekodifikace byla veřejnost informována, jen málo do ní mohla zasáhnout. Přitom vzhledem k účelu nutné obrany v trestním právu by bylo záhodno, aby se do této problematiky mohl pomoci dotazu zapojit každý občan.

S ohledem na rozsah judikatury tuzemských soudů, jež se zabývá nutnou obranou, můžeme dojít k závěru, že díky zachování původní definice nedojde k přerušení kontinuity rozhodovací praxe. Současná úprava sice nepřesňuje nutnou obranu takovým způsobem, jak byla navrhována po vzoru zahraničních předpisů, avšak všechny důležité pojmy jsou již dostatečně vysvětleny právě teorií i praxí a jejich výklad v současné době nezanechává pochybnosti. Je otázkou budoucího vývoje, jak budeme hodnotit zvolený přístup zákonodárce v kontextu nového pojetí trestního práva hmotného. Avšak je třeba poznamenat, že za uplynulých bezmála padesát let nebyla nutná obrana z povahy své úpravy středem hlasitější kritiky a po odstranění principu proporcionality se lze domnívat, že bez

¹⁰⁰ PROKEINOVÁ, Margita. *Společné a rozdielne znaky nutnej obrany a oprávneného použitia zbrane*. In ZÁHORA, Jozef (ed.): *Rekodifikácia trestného práva – Doterajšie poznatky a skúsenosti*. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2008. s. 65.

¹⁰¹ KUČHTA 2003: c.d., s. 50.

¹⁰² HRUŠKA, Jiří. *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku*. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 12, s. 17. K tomu srov. FICO 2001: c.d., s. 28 an.

výraznější změny společenských poměrů není zapotřebí zasahovat do ustáleného konceptu, který se z hlediska trestní praxe osvědčil.

7. Úvahy de lege ferenda

Vzhledem k poměrně krátké době účinnosti trestního zákoníku by bylo unáhlené hodnotit klady či zápory rekonstrukce českého trestního práva a uvažovat nad možnými změnami bez reálné odezvy na jeho aplikaci v praxi. Objektivní posouzení kvalit či neduhů trestního zákoníku bude možné až s odstupem času. To se týká i nutné obrany. Ustanovení § 13 sice bylo do trestního zákoníku přejato, ale došlo ke změně jiných ustanovení s nutnou obranou souvisejících a jen čas ukáže, jaký dopad budou tyto úpravy v právní praxi mít. Bude zajímavé sledovat a porovnávat vývoj trestního práva u nás a na Slovensku, neboť obě země se dočkaly rozsáhlých změn v trestněprávní legislativě. Na rozdíl od nás naši sousedé změnili definici nutné obrany tak, jak to měl podle původního návrhu v plánu i náš zákonodárce. I přestože nechceme hodnotit trestněprávní úpravu, je třeba poukázat na některé prvky, které by si zasloužily širší diskusi.

Především je to problém značné nejednotnosti definice nutné obrany v celém právním řádu. Jak je již zmiňováno na začátku první kapitoly, úprava nutné obrany se nachází jak v odvětvích práva veřejného, tak soukromého. Její zakotvení je obsaženo v občanském zákoníku, trestním zákoníku a zákoně o přestupcích, avšak jednotlivá ustanovení se od sebe výrazně liší co do podmínek a mezí přípustnosti. Může tedy nastat paradoxní situace, kdy jednání v nutné obraně bude dle jednoho právního předpisu v pořádku, ale podle jiného již nebude splňovat potřebné podmínky a bude právně postižitelné. Lze pro srovnání uvést velmi známý případ z USA, týkající se amerického fotbalisty O. J. Simpsona. Ten byl obžalován za vraždu své manželky a jejího milence. V trestním procesu byl však shledán nevinným a propuštěn. Nicméně v civilním řízení mu bylo uloženo nahradit pozůstalým škodu v celkové výši 46 milionů dolarů. Takováto nejednota právního hodnocení může mít fatální důsledky na věrohodnost právního systému.

Dále by bylo de lege ferenda vhodné vypořádat se zcela jasně s nutnou obranou proti jednání úředních osob, což je problematika, na kterou prozatím není jednotný názor a vzhledem k absenci přesné zákonné úpravy bude tento rozpor trvat i nadále. Stále otevřenou zůstává otázka použití automatických obranných zařízení, a to i přes současnou rozhodovací praxi soudů a značné množství

teoretických diskusí na toto téma. Chybí zde legální vymezení této problematiky a kvůli tomu není možné zaujmout jednoznačné a beze zbytku uspokojující stanovisko. Důležité pro vývoj nutné obrany bude i další postupné prohlubování evropské integrace a rostoucí vliv jednotného evropského práva na právo vnitrostátní.

Závěr

Nutná obrana nastupuje v případě, kdy selhala preventivní činnost státu a kdy není pravděpodobné, že nastupujícímu protiprávnímu jednání určitého subjektu bude zamezeno prostřednictvím donucující role státu. Nutná obrana je definována jako čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem. Toto jednoduché, ale výstižné vyjádření podstaty oprávněné obrany se formovalo skrze celý moderní historický vývoj od získání samostatné státnosti již bezmála sto let. Avšak již mnohem dříve se v průběhu historického vývoje nutné obrany střetávaly dvě naprosto elementární koncepce, jež jsou vlastní celé právní vědě. Jedna stavěla nutnou obranu na přirozenoprávním principu a druhá na principu pozitivistickém. Koncepce přirozenoprávní je historicky starší a vychází z individualistického pojetí práv jednotlivce. Jako první ji vyjádřil Cicero, který ji ve své řeči na obranu Milóna označil „za nepsaný přírodní zákon, který nelze naučit, zdědit, který ale pochází z přírody, člověk ho akceptoval a je jím proniknut. Jde o přirozené právo člověka, které nemůže být nikomu odňato, vyplývá z povahy člověka a nepotřebuje žádné upřesnění.“¹⁰³ Jak je patrné, jde o velmi široké pojetí. V podstatě je dovoleno se bránit jakýmkoliv způsobem bez existence mezí či proporčních ukazatelů, které by komparovaly a regulovaly intenzitu obrany vůči intenzitě útoku. Toto pojetí nutné obrany bylo v průběhu vývoje práva zpochybněno právě pozitivněprávní koncepcí, která poukazuje na skutečnost, že pokud je právo na nutnou obranu přirozenoprávního základu, tak by muselo být pro všechny stejné a nebyl by možný žádný jeho budoucí vývoj.

O odůvodnění nutné obrany se pokoušel i J. J. Rousseau, jež v nutné obraně „spatřoval navrácení přirozeného práva na obranu, které měl v předstížní společnosti a které jen postoupil státu podle společenské smlouvy, člověku.“¹⁰⁴ V průběhu 18. a 19. století byla nauka o nutné obraně rozvinuta především filosofií Imanuela Kanta a jeho ideovým protikladem G. W. F. Hegelem. Právě Hegel se jako první odmítavě vymezil ke Kantovu individualistickému pojetí nutné obrany a za jeho největší přínos je považováno zdůvodnění nutné obrany jako státem podmíněného práva, jež slouží k prosazování státních zájmů při

¹⁰³ KUCHTA 1999: c.d., s. 14.

¹⁰⁴ SOLNAŘ, FENYK, CÍSAŘOVÁ 2005: c.d., s. 145.

obnovování spravedlnosti. „Hegel odůvodňoval beztrestnost jednání v nutné obraně nicotností bezpráví“¹⁰⁵. Právě pojem obrany proti bezpráví tvoří základ jeho nauky. V podstatě již nejde o právo, jež je vlastní člověku od počátku jako individu, ale je to právo odvozené od státu. Výsledkem je tedy známý postulát „Právo nemusí ustupovat bezpráví“¹⁰⁶. Právě tato teze se stala výchozím bodem pro moderní definici nutné obrany, jež z ní byla extrahována za pomoci omezování původně přirozeného práva, pravidly demokratické společnosti.

Cílem mé práce bylo podat ucelený výklad o nutné obraně jako okolnosti vylučující protiprávnost a zároveň poukázat na její přetrvávající nedostatky. Vzhledem k období ve kterém práce vznikala, bylo nemyslitelné, aby se obešla bez srovnávání současné a předchozí právní úpravy a alespoň okrajového zhodnocení provedených změn v systému trestního práva.

V první kapitole jsem se snažil vypořádat s historickými okolnostmi, jež vývoj nutné obrany ovlivnily. Tuto historickou část jsem pojal jako vývoj nutné obrany od roku 1852 až po současnost, včetně pojednání o navrhované změně ustanovení v rámci rekodifikace, jež nakonec nebyla uskutečněna. Bez těchto souvislostí by žádný výklad nebyl kompletní, a proto jej nebylo možné opomenout. Snažil jsem se hlavně poukázat, jak nutnou obranu spolu s celým trestním právem ovlivnily významné historické události, kterými si naše vlast prošla. Pro autenticitu této části, jsem využil právnických učebnic z různých dějinných období. Bylo až zarážející, jak moc se nálada a politické okolnosti doby promítly do textu podkladů, jež měly být základem vzdělání budoucích právníků.

Následující kapitola tvoří těžiště celé práce. Určil jsem si za cíl vytvořit jednotný obraz o podmínkách nutné obrany a jejich mezích. Rozebral jsem celou definici a všechny její obligatorní náležitosti tak, jak s ní pracuje platná legislativa. Čerpal jsem zde hlavně z prací odborníků a předních právníků zabývajících se tímto tématem. Podrobně jsem rozpracoval pojmové znaky nutné obrany, tedy pojem čin jinak trestný, útok (v místní a časové souvislosti), obrana a zcela zjevná nepřiměřenost obrany.

Ve třetí kapitola je obsažena problematiku excesu z mezí nutné obrany. Důraz jsem zde kladl hlavně na definování extenzivního excesu, jež může v praxi činit potíže a jehož přesné vymezení doposud není jednotné. V této souvislosti

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 145.

¹⁰⁶ KUČHTA 1999: c.d., s. 20.

jsem se zabíral zejména odlišením putativní a předběžné obrany a jejich srovnání s obranou následnou, tedy extenzivním excesem. Za nejdůležitější v tomto případě považuji zkoumání a jasné vymezení místní a časové souvislosti útoku a obrany, bez čehož není možné toto relevantně odlišit.

Bylo vhodné provést srovnání s vybranými okolnostmi vylučujícími protiprávnost. Zvolil jsem však pouze takové, které mohou v praxi činit potíže, i když jich teorie a praxe zná více. Srovnání se týkalo krajní nouze, oprávněného použití zbraně a svolení poškozeného. V podkapitole oprávněné použití zbraně, jsem provedl srovnání užití služební zbraně policistou v nutné obraně a možnost takového jednání soukromou osobou s legálně drženou zbraní, jež poukazuje na rozdílnost ve volnosti jejího použití. Také jsem provedl srovnání poměru nutné obrany s výslovně neupravenou okolností vylučující protiprávnost a to s výkonem práv a povinností. Jejich vzájemný poměr jsem ukázal na konkrétně judikovaném případě.

Na toto jsem navázal srovnáním nutné obrany s některými trestnými činy. Vybral jsem záměrně takové, u kterých je obtížná právní kvalifikace a rozlišení jednání. Největší pozornost jsem věnoval trestnému činu násilí proti úřední osobě, tedy možnosti využití nutné obrany proti jednání veřejného činitele, jež je v praxi velmi rozporné a stále neuspokojivě upravené.

Závěrem jsem zhodnotil legální úpravu nutné obrany z pohledu *de lege lata* a *de lege ferenda*.

Největší přínos institutu nutné obrany spatřuji v její univerzalitě. Každý je oprávněn jednat v nutné obraně, pokud nastanou podmínky, za nichž zákon její výkon povoluje. Znalost problematiky nutné obrany je jednou ze základních institucí právního řádu, kterou by měl každý občan znát a být schopen ji aplikovat v situaci, kdy nebude zbytí a bude jen na něm, aby „vzal právo do vlastních rukou“.

Résumé

This diploma paper deals with the question of essential self-defence as the circumstances excluding illegality in the Czech criminal law. The author's aim is to present a compact exposition of the relevant legal regulations including the reference to its persisting insufficiencies. The paper deals with the controversial issues of contemporary criminal law theory and practice, for example essential self-defence against the act of a public officer or the usage of automatic defence systems, which are topics contemporary criminal law cannot agree on. For the comprehensibility of this matter the basic knowledge of the question of circumstances excluding illegality is required, as well as the comprehension of its basic terminology and institutions. The paper is divided into seven chapters.

The first chapter includes the necessary historical coherence of the development of essential self-defence in Czechoslovakia's and Czech Republic's law system, whereas emphasis is put on the comparison of the relevant law regulations. Furthermore the precise definition of criminal act had to be cleared as changes in the criminal law system have occurred, which resulted in changes in the conception of the criminal act. These tendencies were caused by the need to deal with the past years of submission and communism, which to a certain point shaped criminal law even after the November era. The illustration would be therefore incomplete without mentioning the main outline of changes of the rendered recodifications. The definition of essential self-defence and its position in the criminal law system is a part of this chapter, too.

The second chapter is the centre point of the whole paper - it deals with the terms and conditions of essential self-defence. The introduction part focuses on relations and differences of the definitions of essential self-defence throughout the law system. For the sake of clarity this chapter is further divided into five subchapters, in which the author defines individual characteristics of essential self-defence as the circumstances excluding illegality and basic terminology interconnected with the topic. This regards in particular terms like criminal act, assault, protected interest, defence and general questions of its adequacy. This second part includes a complex elaboration of essential self-defence, which takes the task of precisely defining what essential self-defence is and how it can be put

to use. To supply the matter a number of adjudications of the Czech law courts is provided.

The following, third, chapter deals with excess from the bounds of essential self-defence. This chapter is divided into three subchapters, which deal with excess both extensive and intensive and consequential legal deflection from the boundaries of essential self-defence. It is at this point that the author denotes the consequences of incorrectly interpreted conditions of essential self-defence, furthermore demonstrated on examples from the criminal practice. Because of the faulty legal awareness of the general public and frequent attorneys' effort to improve their clients' situation, there is plenty of documented material regarding this matter. This plays a significant role in the form of interpretational guideline.

The fourth part of this diploma paper deals with the comparison of essential self-defence and selected circumstances excluding illegality. The author has chosen suitable cases, as not all can be used to such a comparison. Exigency has been selected for this comparison, as well as the justified usage of weapons, as these are circumstances excluding illegality that can be in conflict with essential self-defence.

The fifth chapter points out the rapport between essential self-defence and certain criminal acts. In order to compare, the author chose a criminal act of fight, assault on public officer and breaching freedom of the domesticity. These criminal acts in connection with essential self-defence can bring up interesting preliminary situations. Emphasizing them using real examples is crucial.

The closing part of the diploma paper will be composed by reflections on *de lege lata* and *de lege ferenda*, which will be dealt with in chapters six and seven. Evaluations of the valid legal regulations of the essential self-defence as the circumstances excluding illegality will be included as well as possibilities of future changes remaining valid after recodifications.

Seznam použité literatury:

Odborné publikace:

ČERVENÝ, Zdeněk; ŠLAUF, Václav. *Přestupkové právo : Komentář k zákonu o přestupcích včetně textu souvisejících předpisů*. 15. vydání. Praha : Linde, 2008. 334 s. ISBN 978-80-7201-713-3.

DRAŠTÍK, Antonín; HASCH, Karel; KUČERA, Pavel; RIZMAN, Stanislav. *Přehled judikatury : Trestné činy proti životu a zdraví : Nutná obrana*. Praha : ASPI, 2007. 386 s. ISBN 978-80-7357-253-2.

Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku 2009.

FICO, Robert. *Nutná obrana*. Trenčín : Ludoprint 2001. 124 s. ISBN 80-968329-3-X.

JELÍNEK, Jiří; a kol. *Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha : Linde, 2006. 819 s. ISBN 80-7201-630-X.

JELÍNEK, Jiří; a kol. *Trestní právo hmotné*. Praha : Leges, 2009. 895 s. ISBN 978-80-87212-24-0.

JELÍNEK, Jiří; a kol. *Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 25. vydání. Praha : Linde, 2007. 1085 s. ISBN 978-80-7201-675-4.

JELÍNEK, Jiří. *K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku*. In JELÍNEK, Jiří (ed.): *O novém trestním zákoníku: Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny*. Praha: Leges, 2009. s. 20-30. ISBN: 978-80-87212-21-9.

KUCHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno : Acta Universitatis Brunensis Iuridica, 1999. 218 s. ISBN 80-210-2198-5.

LUKEŠ, Zdeněk. *Základy bezpečnostního práva*. Praha : Academia, 1971. 211 s.

MALÝ, Karel; a kol. *Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945*. Praha : Linde, 1997. 572 s. ISBN 80-7201-045-X.

MIKULE, Vladimír. *Ochrana proti zásahům, které nejsou rozhodnutím*. In HENDRYCH, Dušan; a kol. *Správní právo. Obecná část*. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009. s. 709-715. ISBN 978-80-7400-049-2.

PROKEINOVÁ, Margita. *Společné a rozdielne znaky nutnej obrany a oprávněného použitia zbrane*. In ZÁHORA, Jozef (ed.): *Rekodifikácia trestného práva – Doterajšie poznatky a skúsenosti*. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2008. s. 64-67. ISBN 978-80-89363-03-2.

SLÁDEČEK, Vladimír. *Obecné správní právo*. Praha : ASPI, 2005. 380 s. ISBN 80-7357-060-2.

SOLNAŘ, Vladimír. *Československé trestní právo*. 2. vydání. Praha : Orbis, 1969. 312 s.

SOLNAŘ, Vladimír; FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha : LexisNexis, 2005. 500 s. ISBN 80-86199-74-6.

STAŠA, Josef. *Správní akty*. In HENDRYCH, Dušan; a kol. *Správní právo. Obecná část*. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009. s. 205-249. ISBN 978-80-7400-049-2.

STAŠA, Josef. *Faktické pokyny a donucovací úkony*. In HENDRYCH, Dušan; a kol. *Správní právo. Obecná část*. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009. s. 277-284. ISBN 978-80-7400-049-2.

ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. *Trestní zákon : Komentář. I. díl*. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. 1862 s. ISBN 80-7179-896-7.

ŠVESTKA, Jiří; JEHLIČKA, Oldřich; ŠKÁROVÁ, Marta; SPÁČIL, Jiří; a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 10. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006. 1491 s. ISBN 80-7179-486-4.

TERYNGEL, Jiří. *Nad trestní odpovědností podnikatele*. Ostrava : Orac, 1998. 190 s. ISBN 80-901938-9-7.

Odborné články:

DOLENSKÝ, Adolf. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)*. Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 19-26. ISSN 1210-6348.

DOLENSKÝ, Adolf; NOVOTNÝ, František. *Nutná obrana a automatická obranná zařízení*. Trestní právo, 1998, roč. 3. č. 1, s. 8-10. ISSN 1211-2860.

HRUŠKA, Jiří. *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku*. Trestní právo, 2007, roč. 12, č. 12, s. 13-18. ISSN 1211-2860.

KOUCKÝ, Roman. *K problematice nutné obrany*. Právní fórum, 2006, roč. 3, č. 12, s. 437-444. ISSN 1214-7966.

KUCHTA, Josef. *Nutná obrana proti útokům veřejných činitelů*. Bulletin advokacie, 1988, č. 2, s. 45-54.

KUCHTA, Josef. *Několik poznámek k postavení okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona*. Trestněprávní revue, 2003, roč. 2, č. 2, s. 47-52. ISSN 1213-5313.

LATA, Jan. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích*. Trestní právo, 1999, roč. 4, č. 2, s. 20-23. ISSN 1211-2860.

NÝVLTOVÁ, Iveta. *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných*. Trestněprávní revue, 2003, roč. 2, č. 7, s. 204-206. ISSN 1213-5313.

PÚRY, František. *K nepřípustnosti nutné obrany proti útokům zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby učiněným za podmínek svépomoci při ochraně zboží v obchodním domě*. Trestněprávní revue, 2007, roč. 6, č. 1, s. 18-21. ISSN 1213-5313.

PÚRY, František. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. Trestněprávní revue, 2007, roč. 6, č. 8, s. 230-235. ISSN 1213-5313.

TESCHLER, Eduard. *K některým otázkám nutné obrany*. Trestní právo, 1997, roč. 2, č. 10, s. 10-11. ISSN 1211-2860.

VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Acta Universitatis Carolinae Iuridica. 1989, č. 35. 79 s. ISSN 0323-0619.

Internetové odkazy

Novinky.cz. *Pasti proti zlodějům mohou být nutnou obranou, rozhodl Nejvyšší soud*. <http://www.novinky.cz/domaci/180331-pasti-proti-zlodejum-mohou-byt-nutnou-obranou-rozhodl-nejvyssi-soud.html> (cit. 15.1.2010).

Zákony:

117/1852 ř.z., trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích.

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky.

Zákon č. 300/2005 Z.z., trestný zákoník.